

~~KTK 673~~
Budapest főváros hatósága által valamennyi népiskolája számára
elfogadott tankönyv.

TÖRTÉNELEM

A MAGYAROK ÉS MÁS NÉPEK MULTJÁBÓL
VETT ÉLETRAJZOKBAN

ELEMI NÉPISKOLÁK SZÁMÁRA

ÍRTA

MAYER MIKSA

ÁTDOLGOZTA

MÁRKI SÁNDOR

---

10. KIADÁS.

BUDAPEST, 1890.

KIADJA SINGER ÉS WOLFNER KÖNYVKERESKEDÉSE

Andrássy-ut 10. szám,

Ára 30 kr.

A boríték hátlapját szives figyelmébe ajánljuk

APR 7 JUN 7 0

E 1975

372.4-K

TÖRTÉNELEM

A MAGYAROK ÉS MÁS NÉPEK MULTJÁBÓL
VETT ÉLETRAJZOKBAN

ELEMI NÉPISKOLÁK SZÁMÁRA

ÍRTA

MAYER MIKSA

ÁTDOLGOZTA

MÁRKI SÁNDOR

TIZENHATADÁS.

BUDAPEST, 1889

KIADJA SINGER ÉS WOLFNER KÖNYVKERESKEDÉSE

Andrássy-út, 10. szám.

VI 5.07.

20323

RTK 673

Előszó a kilenczedik kiadáshoz.

Mayer Miksa közkedveltségű tankönyvének kilenczedik, teljesen átdolgozott kiadását veszi itt a t. olvasó. A boldogúlt szerző annak idején a népiskolák V. és VI. osztálya számára írta könyvét. Az újabb kiadásnak sajtó alá való rendezésére felszólíttatva, fő kötelességemnek tartottam, hogy az anyagot a tanterv követelményeihez képest osszam be.

A tanterv szerint a történelmi oktatást «a magyar nemzet történelméből válogatott életrajzi képek elbeszélésén s elbeszéltetésén» kell kezdeni. «Ezen életrajzi képek elbeszélését megelőzi, vagy — itt-ott közbeszöve — érdekessé teszi a magyar nemzetnek e hazában megjelenése előtt szerepelt nevezetesebb népek történetéből válogatott érdekes egyének életrajzának elbeszélésével.»

E kiadásban tehát a világtörténelem néhány nagy alakja is megvan említve. Némely névnek hiánya feltűnhetik; de mindenestre azon voltam, hogy a politika és hadi történelem legjellemzőbb alakjai együtt legyenek. Az alakok egyénítése a tanító feladata marad; a tankönyv csak a legfontosabb adatok jelzésére és arra szorítkozhatott, hogy különböző nagy korszakok képviselői közt a kapcsolatot feltűntesse. Mert az egyik életrajzról a másikra egyszerűen mégsem lehet átugrani.

Az általános történelem híres alakjai közül is lehetőleg csak azokat vettem föl, kiknek megismerése a hazai történet szempontjából is kívánatos; innen van, hogy hazánk történetét nem választottam mereven külön a külföldétől.

A hol csak lehetett, meghagytam Mayer eredeti szövegét; csupán beosztásán változtattam, kiküszöböltem néhány történeti tévedését, töröltem a fölöslegesebb adatokat. Mindezt azon tisztelet határán belül, melylyel a szerző emlékének tartozunk; másrészt azon kötelességérzettel, melylyel a tanterv nemes czéljainak megvalósítása iránt mindannyian viseltetünk.

M. S.

Előszó a tizedik kiadáshoz.

Egy évnél rövidebb idő alatt fogyott el e könyv, több ezer példányban nyomott, kilencedik kiadása. Csak kötelességemet teljesítettem ennél fogva, midőn e kiadást a nélkül, hogy most már lényegesen változtattam volna rajta, újabban is gondosan átnéztem s értékesítettem azon tapasztalatokat is, melyeket e részben egyes tanférfiak szíveskedtek velem közölni. Fogadják ezért köszönetemet.

M. S.

BEVEZETÉS.

A bibliában említett népek.

A Szentírás szerint *Adám* és *Éva* volt az első emberpár. A tőlük származó családok együvé tartoztak és a családfőnek engedelmeskedtek. Mindjobban elszaporodva, a családok nemzetségeket, ezek törzseket, a törzsek végre nemzeteket alkottak. A nemzet már sok ezer emberből állt, kik megfogadták egymásnak, hogy minden ügyeikben segítik, megtámadóik ellen pedig védelmezik egymást. Hogy mindig tudják, szövetségük, vagyis országuk minden egyes tagjának mik a jogaik és mik a kötelességeik, ezeket bölcs törvényekben foglalták össze. Maguk közül rendesen a legérdemesebbet bízták meg azok végrehajtásával. Országuk vezetőjét többnyire királynak nevezték.

Így a *zsidónép* bölcs törvényhozója *Mózes*; nagy királyai közül pedig különösen *Dávidot* és *Salamont* dicséri a Szentírás. Ugyanezen szent könyv azonban más népekről is beszél; kivált az egyiptomiakról, babilóniaiakról és asszirokról, kik már sok mesterséghez, főkép az építkezéshez is értettek s a

tudományokban sem voltak járatlanok. Azonban faragott képeket imádtak, több Istenben hittek s nekik még embereket is áldoztak fel.

A GÖRÖGÖK.

Európa népei közül először is a *görögök* vergődtek nagy hírre. Számos kis országot alapítottak, nagy veszély idején azonban közösen védelmezték magukat. Spárta és Athén volt leghíresebb országuk.

Spártának

Lykurgus

adott törvényeket. Királya lehetett volna népének, de nem akart uralkodni. Fő vágya volt, hogy Spártában minden ember katonának érezze magát s készen álljon hazája oltalmára. Azért a gyermekek csak hétéves korukig maradtak szüleiknél; azután összegyűjtötték őket s mint megannyi kis katonákat gyakorolták a test ügyességeiben, éhség, szomjúság, hideg, meleg tűrésében, fáradalmak elviselésében s a mint nőttek: a fegyverforgatásban, harczolásban. Nem is volt boldogabb a spártai ifjú, mint ha háborúba mehetett. Egyszerű ruháját ilyenkor bíborköpenynyel cserélhette föl és szólt a zene, folyt a táncz, mely máskor tiltva volt. Senki sem félt a haláltól, mert a legnagyobb dicsőségnek tartották, ha hőiesen halhattak a honért. Lykurgus megeskettette népét, hogy törvényeit megtartja, míg ő haza nem tér. S mikor külföldi útjában meghalt, végakarátához képest megégették testét és szétszórták hamvait. Senki sem mondhatta tehát, hogy Lykurgus hazatért Spártába. De meg is tartották törvényeit.

Mikor egyszer a perzsák királya, Xerxes megharagudott a görögökre s Ázsiából tengernyi néppel tört reájok, a spártaiak királya,

Leonidas

csak pár száz emberrel állotta útját a Thermopylaék szorosánál. Dühösen izent reá Xerxes, hogy adja át a kardját. „Jere vedd el,” — felelt Leonidas. Akkor sem ijedt meg, mikor hallotta, hogy a sok perzsának kilőtt nyilától még a nap is elhomályosúl. „Legalább árnyékban harczolunk,” válaszolta nyugodtan. — Sok rohamot visszavert már, midőn az áruló Ephialtes kerülő utat mutatott a perzsáknak, kik most minden oldalról körülfogták őt. Leonidas és a háromszáz spártai, hősies harczban elesett ugyan, de húszezer perzsának életébe került a győzelem. A görögök, mikor sokévi harcz után kikergethették a perzsákat, oroszlánt ábrázoló szobrot emeltek a csatatéren, — Leonidasnak s a háromszáz hősnek nevét pedig századok multán is betaníttatták a spártai gyermekekkel.

Athén törvényeit

Solon

írta. E bölcс férfiú sok évi utazás után hazatérve, minden tehetségét hazájának szentelte. Míg a spártaiak rabszolgáikra bízták a földmívelést, iparüzést és kereskedelmet, ő törvényben mondta ki, hogy „a munka nemesít”. Minden apa köteles volt valamely mesterségre taníttatni fiát. Ez intézkedésének köszönhette Athén, hogy oly tudósai támadtak, kiknek műveit sok ezer év után ma is gyönyörűséggel

olvassák, — s hogy a görög szobrászokat máig sem multák felül más nemzetek szobrászai. Kitűntek ők minden dologban, mi észszel és ügyességgel járt; de a fegyverforgatásban is; mert a műveltség nemhogy elpuhította volna őket, hanem még nagyobb bátorságra lelkesítette. Solon idejétől kezdve az történt Athénben, a mit a gyűléstartó nép akart. A ki ennek szája íze szerint beszélt, sok jót tehetett hazájával. Athén tehát egyúttal a jeles szónokok hazája.

Azonban valamennyit, sőt a világnak minden más szónokát felülmúlta

Demosthenes.

Pedig gyöngeszavú, dadogó és selyp volt ifjú korában. Minden vagyonát a maga taníttatására fordítva, lassankint megszabadult természete hibáitól s ragyogó szónoklatával azután nem egyszer lelkesítette föl honfitársait, hogy szembeszálljanak szabadságuk elnyomójával, Fülöp macedóniai királylyal.

Fülöp győzött ugyan, de mind maga, mind fia,

Nagy Sándor

belátta, hogy az akkor ösmert földet csak a görögök segítségével hódíthatja meg. Sándort Görögország legnagyobb tudósa, Aristoteles nevelte s minden tudományban otthonossá tette. A kis királyfi azonban azt is korán megmutatta, hogy katonának termett.

Egyszer egy Bucephalus nevű szilaj lovat hoztak apja udvarába. Senki sem mert reá ülni. A gyermek azonban észrevette, hogy a ló saját árnyé-

kától fél; úgy fordította tehát, hogy azt ne lássa — s akkor rápattanva, Bucephalus a legengedelmesebb paripának mutatkozott. „Fiam! — szólt ekkor a fiúhoz Fülöp — kicsi neked Maczedónia, — keress magadnak más országot.“ S keresett is Sándor, ki gyermekkorában is duzzogott, ha hallotta, hogy apja már megint elvett egy-egy országot, mert félt, hogy neki nem marad mit hódítania. Húsz éves korában követte atyját a trónon s leverve a görögök lázadását, kibékítette őket s velök együtt indult a perzsák ellen. Gordiumban kardjával vágta ketté azon kötélcsomót, melyről azt jósták a pogány papok, hogy a ki megoldja, azé lesz Ázsia. Ő csakugyan megverte Darius királyt s elfoglalta országát, Perzsiát; a meghódított Egyiptomban az ő görögül Alexandernek mondott Sándor nevére alapította Alexandriát; bekalandozta Ázsia déli részének nagy részét s katonái híven követték, mert nemcsak dicsőségre vezette őket, de osztozott is nyomorúságukban. Egyszer például, midőn útjokban túrhetetlen hőség kínozta őket, sisakjába merített vízzel kínálta meg Sándort egy vitéz. Ő azonban azon szavakkal öntötte ki az italt, hogy „Egynek sok, mindnek kevés.“ — Meghódított birodalmának s az egész világnak fővárosává Babilont akarta tenni; s magát a legfőbb pogány isten fiának nevezve, már azt követelte, hogy csúszva-mászva közeledjenek hozzá. A mellett folytonosan mulatott, dobzódott, mi a dölýfében régi erényeiről megfeledkezett királyt már 33 éves korában megölte. Nagy birodalmán összevesztek s megsztozkodtak vezérei.

A ROMAIAK.

Akkor már úgylis mindnagyobb hatalomra kezdett vergődni a *római birodalom*. Ezt, a mese szerint, Romulus és Rhemus alapította. Egy városból lett oly nagygyá, hogy lassankint odatartozott a Földközi-tenger partján levő minden ország.

Cincinnatus.

Róma azért lett nagygyá, mert polgárai éltek haltak érte s nem keresték saját hasznukat. Egyszer ellenség tört reá. A polgárok Cincinnatust óhajtották vezérül. A fényes küldöttség épen a mezőn találta őt, a mint az ekeszarvát fogva szántogatott. Királyinál nagyobb hatalmat bíztak reá; ő azonban, a mint megverte az ellenséget, visszatért tanyájára s ismét egyszerű földmíves lett.

Hannibal,

az afrikai Karthágó tengeri város vezére, búsan látta, Róma mint terjeszkedik egyre. Hazája szabadságát is féltette. Kilencz éves korában már halálos gyűlöletet esküdött Róma ellen s felnővén, berontott gyűlölt ellenségének földére; tizennyolcz évig tartózkodott ottan s több százezer rómait pusztított el. A rómaiak viszont Karthágóra törtek. Hannibál ugyan haza sietett a város segítségére, de nagy csatát vesztett s békét kellett kötnie. Hálátlan hazája száműzetésre ítélte őt; halála után azonban Karthágó s nemsokára a Földközi-tenger partján levő minden ország Róma uralma alá került.

Julius Caesar

Róma legjelesebb vezérei közé tartozott. Mint tudós és szónok is kitűnt. Ő azonban már nem önmagáért, hanem saját dicsőségéért szerette Rómát. Azt mondta, inkább lenne egy faluban első, mint Rómában második. Meg akarta tehát fosztani régi szabadságaiktól honfitársait s egyedül kívánt uralkodni. E miatt Brutus és társai meggyilkolták őt. Unokaöccse, Augustus azonban már egyedül uralkodhatott. Az ő idejében született

Jézus Krisztus.

Rómának kitűnő írói és tudósai nagyon kiművelték a latin nyelvet, melyet mindenütt beszéltek a Földközi-tenger partjain. E nyelv segítségével terjedtek el világszerte a Jézus Krisztus szelíd tanításai. Híveit eleintén nagyon üldözték a császárok s igen nagy volt a vértanúk száma. Egyszer azonban, midőn

Nagy-Konstantin

császár hatalmasabb vetélytársát, Maxentiust már semmikép sem remélte legyőzni, az égen tündöklő keresztet vett észre, melyen ily szavak álltak: „E jelenben fogsz győzni.“ A császár tehát az idáig szégyelt keresztet vitette elül seregében, mely ugyis jobbadán keresztényekből állt s ezzel úgy föllelkesítette őket, hogy győzelmet víttak ki. Konstantin azután Róma helyett a magáról nevezett Konstantinápolyt tette birodalma székhelyévé. Halálos ágyán a keresztény hitet is fölvette. Jézus hite lassankint egész Európában elterjedt.

A HÚNOK.

Nagy-Konstantin halála után a római birodalom roppant gazdagsága újabb és újabb betörésekre bírta a szomszédban lakó műveletlen népeket. Ezek főképp akkor kezdtek nyugtalankodni, mikor az Ázsiából jött *hún* nép mindinkább Róma felé szorította az útjába eső nemzeteket. A húnok végül a mostani Magyarországon telepedtek meg s legnagyobb hatalomra

Attila

nevű királyuk alatt vergődtek. Ez ép oly rettenthetetlen és félelmes férfiú volt az ellenségekkel szemben, mint kegyes és nagylelkű népe és barátjai iránt. Bőkezűen osztogatta a kincseket, míg maga egyszerűen ruházkodott. Fatálból evett és sátra előtt ülve szolgáltatott igazságot. Nagy terveket szőtt; — meg akarta hódítani az egész akkor ismert világot. Roppant hadai voltak és igen gyakran kedvezett neki a szerencse. Körülhordozta diadalmas fegyvereit a mostani Görög-, Olasz- és Franciaországban s tűzzel-vassal pusztított mindenütt. A catalaunumi mezőkön irtóztató csatában megverte ugyan Aetius római vezér; Róma alól azonban csak Leó pápának esdeklései birták visszatérésre. Ezért a régi népek „Isten ostorának“ nevezték s mindenféle kegyetlenséget fogtak reá.

Midőn Attila már Európa legtöbb részében hódításokat tett, A frika északi részét akarta hatalmába keríteni; de hirtelen halál vetett véget életének. Megfűlt egy éjjel, midőn álmában orra vére meg-eredt.

A nagy király halála után fölbomlott a híres hún birodalom. Fiai nem tudtak egymással meg-
egyezni; mindegyikök egyedül akart uralkodni. Nagy
hadakkal törtek egymásra. Majd az egyik, majd pe-
dig a másik győzött. Ez alatt a meghódított népek
fölhasználták az alkalmat s föllázadtak a húnok ellen.
*A szomorú testvérharcznak az lett a vége, hogy a húnok
hatalma végképen megsemmisült.* A húnok egy része
most visszaköltözött régi hazájába; mintegy három
ezren azonban, monda szerint, Erdélybe, a hegyek
közé menekültek s ott telepedtek meg. Ivadékaiknak
tartják magukat a székek.

AZ ARABOK.

A hún birodalommal körülbelül egy időben dőlt
össze a római birodalom. Ellenben a távol Arábiá-
ban akkor vetette meg egy új ország alapját

Mahomed.

Ő az arabok bölcs törvényhozója s a mahomedán
vagy mozlím-vallás alkotója. Szegény pásztorból lett
kereskedő. De nem-igen kapott a nyereségen, hanem,
barlangokba visszavonulva, Istenről elmélkedett. Utol-
jára azt gondolta, hogy ő Allahnak, vagyis az
Istennek prófétája és hogy általa akar parancsolni
Isten a népnek. A még akkor bálványozó arabok-
nak hirdetni kezdte tehát, hogy „csak egy az Isten
és Mahomed az ő prófétája.“ Mivel azt is mondta,
hogy egyenesen mennyországba jut, ki a hitért har-
czolva esik el, követői szívesen háborúskodtak az ő
vezetése alatt s lassankint sok országot hódítottak

meg. Ő mint khalifa, azaz fejedelem is egyszerűen élt s maga főzte eledeleit, maga sepergette szegényes szobáját. Utódai azonban már fényesen éltek; Ázsiában, Afrikában sok országot lealáztak, sőt Spanyolországot is elfoglalták.

A FRANKOK.

Francziaországban azonban gátot vetett az arabok terjeszkedésének

Nagy Károly,

a frankok hatalmas királya. Ez nagyon sajnálkozott azon, hogy Európa keresztény népségei nem értenek egyet. Elhatározta tehát, hogy egy birodalommal egyesíti a mostani Franczia-, Német- és Olaszországot. Sok harcz után meg is valósította szándékát s ezen-túl római császárnak nevezte magát. Csak felnőtt korában tanult meg írni, olvasni; de mint uralkodó, gondoskodott róla, hogy mentül több iskola legyen országában s meg-meglátogatta az iskolákat, sőt ki is kérdezgette a gyermekeket. Tudósokat gyűjtött udvarába és könyvek írására buzdította őket. Pedig akkor nagyon drágák voltak a könyvek; — egyért néha két, három falut is adtak. Útakat építtetett, csatornákat ásatott s jobb gazdálkodásra szoktatta nemzetét. Legtöbbit mégis arra nézve tett, hogy a keresztény, hit mindenütt elterjedjen. Ő kereszteltette meg például a legyőzött avarokat is, kik Attila hajdani birodalmát elfoglalták s onnan másfél száz esztendeig sanyargatták szomszédaikat. Népének oly bölcs törvényeket adott, hogy azokat még sokkal

későbbben is követték Európa népei. A nagy császár halála után birodalma három fő részre szakadt: Francia-, Olasz- és Németországra.

A MAGYAROK.

Mind e népeket nemsokára egy újabb, hatalmas nép kezdte háborgatni; tudniillik a *magyar*. A magyarok Ázsiából vándoroltak be s már a mostani Oroszország déli részében is nagy harczokat vívtak. Sokszor győztek, de sokszor vesztek is; mert hét vezérük volt egyszerre s nem értettek egyet.

Más nemzetek módjára tehát ők is egy fejedelmet akartak maguknak választani; meg is választották a legérdemesebbet,

Árpádot.

Pajzsaikra emelték, mondván: „Mai naptól fogva téged ismerünk vezérünknek, parancsolónknak; a hová szerencséd vezet, mi követni fogunk.“ S új vezéröknek hűséget esküdván, fölmetezett karjaikból néhány csep vért eresztettek a szent edénybe s átkot mondottak mindazokra, kik az esküt megszegik.

Szerződést kötöttek vele, melyet nem foglaltak ugyan írásba; főbb pontjai azonban, hagyomány szerint, ezek voltak:

1. *Míg Árpád nemzetsége él, a nemzet fejedelme mindig abból legyen.* 2. *A mit közös erővel szereznek, abban mindnyájan igazságosan részesüljenek.* — 3. *Mivel szabad akarattól választották meg Árpádot s utódait, azért sohase zárják ki őket vagy utódaikat a nemzet tanácsából.* — 4. *A ki hűtelen lesz a fejedelemhez, halállal*

lakoljon. — 5. Ha a fejedelem vagy valamely utóda a szerződést meg nem tartaná, örök átok legyen rajta.

Kevéssel ezután bölcs Leó, görög császár, föl-kérte a magyarokat, szövetkezzenek vele a bolgárok ellen. A magyarok ráálltak s átkelvén a Dunán, megverték a bolgárokat, feldúlták hazájukat. Erre a bolgárok békét kötöttek a görögökkel, szövetkeztek a besnyőkkel s átcsaptak a magyarok földjére. Ott oly iszonyú vérontást vittek végbe, hogy a magyarok kénytelenek voltak újabb haza után nézni.

Árpád megtudván, hogy a mostani Magyarországbán kisebb népek laknak, melyeket könnyen vélt legyőzhetni, oda vezette a magyarokat. Munkács tájékára érkezvén, 40 napi pihenést engedett hadainak. Bejövetelének, kevés híjján, most telik be ezredik éve s így ő *alapította meg édes hazánkat, mely már ezer esztendő óta áll fenn.*

Nem tudósok írják, hanem csak a hagyomány beszéli, nyolcz év alatt mint lett ura az országnak. E szerint a kisebb szláv népek megijedvén, önként hódoltak neki. De midőn a Bodrog- és Tisza közt elfoglalta, Zalán, a bolgárok fejedelme, követséget küldött hozzá. Azt izente neki, hogy, vonúljon ki a földről, mely a bolgároké. Árpád azonban szép szóval s ajándékkal megnyert tőle minden földet a Sajó folyóig. Azután kiküldte vezéreit, hódítanak meg Magyarország többi részét is.

Marót kozár fejedelemtől a Nyír és Szamos mellékeit vették el. Gyeló oláh fejedelmet az Almás vizénél győzték le, mire az erdélyi oláhok meghódoltak. Megjegyzendő azonban, hogy a tudósok szerint sem kozárok, sem bolgárok, sem oláhok nem éltek akkor hazánkban. Arnulf német királlyal szö-

vetkezve, legyőzte Árpád Szvatoplukot, Nagy-Morvaország fejedelmét s így az Ipoly, Garam, Nyitra és Vág folyók által öntözött felső vidéket is megszerezte.

Zalán azonban, görög és bolgár segédsapattal, vissza akarta foglalni előbbi birtokát. Árpád vele Alpár mezején találkozott. A magyarok ott is győztek. Így jutottak a Duna és Tisza közt elterülő termékeny rónaság birtokába.

Ugyanez időtájban verték le Glad fejedelmet és elfoglalták az alsó Duna és Maros közt levő ország-részt is. A magyarok fegyverei tehát mindenütt győztek; nyolcz év alatt egész Magyar- és Erdély-országot birtokukba ejtették s a honfoglalás nagy művét befejezték. Árpád azonban jól tudta, hogy egyedül fegyverrel nem alapíthat állandó rendet az országban; összehívta tehát a vezéreket és a nemzetségek fejeit s Pusztaszeren gyűlést tartott velök. Ujra megerősítették a vérszerződés pontjait és egyéb jó és hasznos törvényeket is hoztak. Nevezetesen megtiltotta a vezéreknek, hogy rablókalandokra járjanak a külföldön, mert különben meggyűlöltetik magukat s az új hazában sem lesz maradásuk. A 907-ik évben Árpád, a bölcs és erélyes fejedelem, az egész nemzet nagy szomorúságára meghalt. Tetemeit, ősi szokás szerént, megégették; hamvait pedig egy patak fejénél, Ó-Buda környékén temették el. Árpád szerezte nekünk e szép, drága hont, azért *honalapítónak* nevezük; s minden magyar hálás szívvel emlékszik reá.

Árpád utódai folytonos beütéseikkel zaklatták szomszédaikat, kik eleintén szembe sem mertek velök szállni, később azonban megemberelték magukat s több nagy csatát nyertek ellenök.

Árpád egyik ivadéka.

Szent István,

csakhamar átlátta, honnan fenyegeti nemzetét a legnagyobb veszély s mit kell tenni annak elhárítására.

Európa leghatalmasabb nemzetei akkor már mind keresztények voltak. Nem szívesen türtek maguk közt pogány népet. István tehát elhatározta, hogy keresztényekké teszi a magyarokat. Ebben még inkább megerősítette őt neje, Gizella, ki már keresztény volt. István tehát külföldről papokat hívatott be, kik népét a keresztény vallásra oktassák.

Sokan voltak azonban, kik erősen ragaszkodtak a pogány valláshoz. Kupa, somogyi és Gyula, erdélyi vezér fel is lázadtak ellene. István mindkettőt legyőzte. Erre azután *a magyarok legnagyobb része rövid idő alatt keresztény lett*, mire István több püspökséget és apátságot alapított.

Bölcsen belátta továbbá, hogy csak erős kéz szoktathatja békés és hasznos foglalkozásra a kalandozást kedvelő népet és szerezhet neki tekintélyt a külföld előtt. Azért koronát kérvén és nyervén a pápától, *magát az 1000. évben Magyarország királyává koronáztatta.*

Ugyanazon okból állította föl a *királyi sereget*. Ezen katonák csak ő tőle vettek parancsot és csak neki engedelmeskedtek. Ezentúl, ha valamely alattvalójának kedve kerekednék Kupa vagy Gyula módjára föllázadni, a királyi hadsereg készen állt leveretésére.

Végre tudta István, hogy a nép csak úgy boldogulhat, ha az országban mindenütt rend és igazság uralkodik és ha az idegenek ellen is biztosítva

van. Azért *vármegyékre* osztotta föl az országot. A megye kormányzására főispánokat nevezett ki. Ezeknek kötelessége volt a várakat jó karban tartani és a becsapó ellenség ellen védeni. István maga időnkint beúta az ország minden vidékét. Kinek valamely panasza volt, előadhatta azt a király előtt, ki igazságosan ítélte. A gonosztevőkre súlyos büntetéseket mért, többnyire testcsontkítást; de abban az időben egész Európában oly kegyetlen büntetéseket alkalmaztak. S ő különben is jobbadán Nagy-Károly császár törvénykönyvét választotta mintául.

Természetes, hogy a szigorú István királynak sok ellensége akadt. Ezek orgyilkost béreltek, hogy megöljék a már akkor öreg és beteges királyt. A gazember csakugyan bejutott István hálósobájába. Midőn azonban az alvó király kegyes és méltóságos arcát látta, kiesett a tör kezéből. István fölébredt s fölkiáltott: „Ha Isten velünk, ki ellenünk?!“ A gaz térdre borult, bevallotta gonosz szándékát, és kegyelemért esedezett; István meg is kegyelmezett neki.

A királynak egyetlenegy, *Imre* nevezetű fia volt. A leggondosabban intézkedett, hogy azt jó keresztényé s bölcs uralkodóvá nevelhesse. Azért melléje nevelőül *Gellértet*, a tudós és jámbor csanádi püspököt rendelte. Imre azonban 24 éves korában, atyja legnagyobb szomorúságára, meghalt. Hét évvel reá (1038. évben) István maga is jobb létre szenderült. Székesfehérvárott temették el. Jobb kezét még most is őrzik a budai várkapornában és szent István napján (aug. 20-án) ünnepélyes egyházi menettel hordozzák körül. Később Istvánt a szentek sorába igtaták s Magyarország benne első apostoli királyát tiszteli.

I. Béla.

A szent király halála után belháborúk dúltak a magyarok közt, mert nem tudtak megegyezni, kit tegyenek királylyá. A versengők közt volt olyan is, ki azt ígérte a német-római császárnak, hogy engedelmeskedik neki, ha trónra segíti. A magyarok csak azért is *Endre* herceget választották meg királylyá, mire a császár csakugyan betört az országba. — Szerencsére Endrének öcsse, Béla, igen vitéz férfiú volt s jól értett a hadviseléshez. A király tehát őt nevezte ki fővezérül. Béla meg is verte a németeket Fehérmegyében annyira, hogy rendetlen futásnak eredve, vértjeiket (pajzsaikat) eldobták. Erről még ma is *Vértésnek* nevezik ama hegyes vidéket.

A kevély német császár most nagyon megharagudott és két évvel reá ismét becsapott Magyarországra. Hogy hadserege számára elegendő elesége legyen, mindenféle élelmi szerekkel megrakott hajókat küldött előre a Dunán. Hajói már Pozsony alá érkeztek. Ekkor Kund, magyar vitéz, ki igen ügyes bűvár volt, éjnek idején a német hajók közelébe úszott s kifúrta azokat. Lassan-lassan beléjük tódult a víz s hajnal hasadtáig a német hajók eleségestül elsüllyedtek. A német seregnek nem volt mit ennie, a magyarok is reá támadtak. Henrik császár tehát megszégyenítve kényszerült visszavonulni. Békét kötött Endrével s lemondott képzelt jogáról. Így mentették meg akkor *függetlenségüket* a magyarok.

De nemsokára öcscsével gyűlt meg Endre baja. Bélának nagy érdeme volt a németek kiűzésében. Jutalmúl a király az ország harmadrészét adta neki, sőt azt is megígérte, hogy halála után az egész or-

szágot reá hagyja. Csakhogy mikor ezt megígérte, még nem volt fia. Mikor azonban *Salamon* nevű fia született, megbánta ígéretét. Azt akarta tehát, hogy Béla vagy önként mondjon le a trónról, vagy életét veszítse, ha meg nem tenné. E borzasztó határozatra a királyt gonosz tanácsadói bírták. Épen Várkonyban tartózkodván, magához hívatta öcsését, hogy kitudja tőle szándékát. Mikor Béla a szobába lépett, a beteges király kereveten feküdt. Színlelt barátsággal jelenté ki, hogy ő nem akarja szavát visszavonni. Elejébe tette tehát a koronát és a kardot s felszólította, hogy válaszszon. Ha Béla a kardot választja, ez azt jelenti, hogy megelégszik a herczegséggel. Ha pedig a koronát választja, azt teszi, hogy király akar lenni. Ezen esetben meg volt parancsolva több elrejtett katonának, hogy Bélát felkonczolják. A gonosz csel azonban nem sikerült. Mert Béla herczegnek volt egy hű embere, ki — midőn Béla a királyhoz ment — ezen szavakat súgta fülébe; „Ha életed kedves, a kardot válaszd!“ Béla tehát ezt választá s elment; de életét féltvén, Lengyelországba távozott. Lengyel hadsereggel tért vissza s Endrét a Tiszánál megverte. A király lebukott lováról és saját katonái gázolták agyon. Béla pedig elfoglalta a királyi trónt.

A jeles hadvezérből bölcs uralkodó lett. Mihelyt a béke helyreállt, azon volt, hogy a polgárok vagyonszáma gyarapodjék. Eltörülte tehát a nehéz adókat és jó ezüst pénzt veretett. Hogy a sok csalásnak elejét vegye, megszabta az élelmi cikkek árát: a kik hamis mértékkel károsították a népet, szigorú büntetés alá estek. Béla királynak egyik nagy érdeme tehát az ipar és kereskedés felvirágoztatása.

A másik, hogy a pogányságot a magyarok köréből teljesen és végképen kiirtotta. Ez Székesfehérvárott történt, hová a király országgyűlést hirdetett. Ezrenként özönlött oda a félrevezetett köznép s azt követelte, hogy kiűzhesse, megölhesse a keresztény papokat s rombolhassa a templomokat. Béla azonban rájuk csapott katonáival s teljesen szétverte őket. Így szűnt meg a pogányság a magyarok közt, — mintegy hatvan évvel szent István föllépése után.

A KERESZTES HÁBORÚK.

Béla után testvérharczokba bonyolódott az ország. Az elhunyt király unokaöccse, *Salamon* király addig áskálódott nagybátyjai ellen, hogy ezek utóljára is elkergették őt s maguk foglalták el a trónt. Előbb Géza, azután László uralkodott.

Szent László

szép, derék férfiú volt, „egy fejjel magasabb valamennyinél“, bátor és vitéz, kegyes és bőkezű, egyúttal nagyon vallásos is. Azért csak akkor foglalta el a trónt, mikor Salamon erről önként lemondott. Salamon azonban csakhamar megbánta az alku és ismét fondorkodott László ellen, de siker nélkül. Végre megunván a világ múlt örömeit, magányba vonúlt s mint remete halt meg.

László király sok szerencsés háborút viselt. Kiterjesztette az ország határait s nagyon emelte a nemzet tekintélyét.

Kitűnő keresztény lévén, vallásosság tekintetében mint ragyogó példa tündöklött nemzete előtt.

Ezen érdeménél fogva igtatták halála után a szentek sorába. Szigorú törvényeket hozott a csalók, tolvajok és gyilkosok ellen. De a mellett véghetetlen jószívűnek ismerték; a szenvedőket megvigasztalta, az elnyomottakat gyámolította; atyja volt az árváknak és szegényeknek; előrelátó, gondos és szavatartó.

Jeles tulajdonságai által más nemzetek becsülését is nagy mértékben kiérdemelte. Épen ekkor nagy haddal készültek Ázsiába a keresztény népek. Vissza akarták foglalni a törököktől a Szentföldet, hol Jézus Krisztus született, élt és kiszenvedett. Az odakészülőket, keresztet viselvén ruhájukon, „kereszteseknek“ nevezték. Ezek most bölcs és tapasztalt vezért kerestek és legérdemesebbnek Lászlót találták. A mint némely krónikás írja, megválasztották tehát vezérökül s László király el is fogadta a nagy megtiszteltetést; de nemsokára azután meghalt. Az egész nemzet igen elszomorodott és három évig gyászolta királyát.

Könyves Kálmán.

Lászlónak fia nem lévén. — utódjául bátyjának, Gézának fiát, *Kálmánt* szemelte ki. Ez egész ifjúságát a tudományoknak szentelte s könyvek közt tölté. Azért nevezték *Könyves Kálmánnak*. De a mellett ép oly bátor volt, mint tudós. Szent Lászlónak nem is lehetett méltóbb utódja, mint ő. Csak irigyei állítják, hogy púpos, selyp és kancsal volt.

A horvátokat, kik a magyar korona ellen felázadtak, legyőzte s Dalmáciával együtt Magyarországhoz csatolta. Így a haza határait terjesztette s a külföld ellen is győzelmes háborúkat viselt. Azt

sajnálta legjobban, hogy a keresztes vitézek ellen is kellett harczolni.

De leginkább jó szíve s a törvényhozásban való bölcsesége által tűnt ki. Akkori időben, sőt még később is, Európában mindenütt hittek a *boszorkányok* létezésében. Számos asszony és férfiú szenvedett emiatt halált. Könyves Kálmán tagadta, hogy vannak boszorkányok s országos törvényben tiltotta kivégeztetésüket. Szintúgy szokásban volt akkor még a legműveltebb országokban is, hogy a lopást s más gonosztetteket orr- s fülszonkítással büntessék. A nemeslelkű Kálmán ezt a kegyetlen büntetést is eltörölte.

Kálmán testvére, *Álmos*, ki Horvátország kormányzója volt, folytonosan fondorkodott a király ellen, sőt életére is tört. Kálmán ezért szörnyű boszút állt rajta; Álmost és ennek fiát, Bélát, megvakíttatta. Akkoriban a felségárulókat műveltebb nemzeteknél is hasonló módon büntették; mégis szegyenfolt az, e különben oly dicső király életében. Meg is bánta, de már késő volt. Ezen való bánata vitte sírba.

Szó volt róla, hogy a keresztesek ellen is kellett harczolnia. Pedig, mint mondják, László halála után ezek őt szerették volna vezérökül; ő azonban azt felelte, többet tehet Krisztus hitéért itthon, hol a magyarok még gyöngék a hitben, mint ha a Szentföldre menne harczolni.

Ekkor tehát közlelkesedéssel

Bouillon (olvasd Buljón) **Gottfriedet**

választották meg vezérre. Ez lotharingiai herczeg volt, származására nézve francia. Harminczötödik

évét töltötte be, mikor, szent László halála után egy évvel, a keresztesekkel a Szentföldre indult. Utjuk Német- Magyar- és Görögországon át vezetett. Rakonczátlan előhadi azonban még a keresztényeket is fosztogatták. Kálmán király ezt nem tűrhette és erős küzdelem után szétverte őket. E miatt kérdőre vonta ugyan, de mikor Kálmán megmondta, miért cselekedett úgy, ő maga is helyeselte. Hat-százezeremberével aztán bejött hazánkba, összeölelkezett Kálmán királylyal, ki elkísérte őt egy darabig s gondoskodott róla, hogy serege semmiben se lácson szükségét. Borzasztó szenvedésekkel küzdöttek további útjukban a keresztesek; mire Jeruzsálem alá értek, már negyvenezen sem voltak. Sírva, zokogva csókolták a földet, a mint először látták azon várost, hol Krisztus kereszthalált szenvedett. Mindjárt ostromolni kezdték; de csak egy hónap múlva tudták bevenni. Ekkor azután nem is adtak kegyelmet egy mahomedánnak sem. Ölte, rabolták őket s rájuk gyújtották a házakat. Most Bouillon Gottfried egyszerre leoldotta kardját s mezítláb, hajadonfővel indult Krisztus szent sírjának temploma felé. Ezt látva, hívei is abbahagyták kegyetlenségeiket s a templomba tódultak. Azután elhatározták, hogy keresztény országot alapítanak, melynek fővárosa Jeruzsálem, királya pedig Bouillon Gottfried legyen. A vezér azonban kijelentette, hogy nem akar aranykoronát viselni ott, hol Megváltója tövis-koszorút viselt; — s elvállalta ugyan az új ország igazgatását, de nem koronáztatta meg magát. Csak arra az egyre kérte híveit, hogy ha meghal, Krisztus sírja mellé temessék; a mit nemsokára nagy szomorúan meg is tettek a jeruzsálemiek.

Utódai már nem voltak oly derék emberek noha az európaiak sokszor mentek segítségükre mégis át kellett engedniök Jeruzsálemet a maho-medánoknak.

A MAGYAROK FEJLŐDÉSE.

III. Béla.

A Konstantinápolyban lakó görög császár, Mánuel nagyon szerette volna meghódítani a magyarokat; de jó darabig nem tehetette, mert a keresztes vitézek keresztül-kasúl jártak országán s vigyázni kellett rájuk. Később azonban mindúntalan beleszólt a magyarok dolgaiba s oly királyokat ajánlgatott nekik, kikről tudni sem akartak. Ebből háború kerekedett s a magyarok meg is védték szabadságukat. A görög császár most eselhez folyamodott. Barátságot színlott s békét kötött a magyar királylyal, kinek öcscsét, Bélát magával vitte Konstantinápolyba, Görögország fővárosába. Azon ígéretet tette, hogy majd hozzáadja leányát feleségül s ráhagyja országát. Tíz esztendeig tartózkodott ott a magyar herczeg; azonban nem felejtette el nemzete nyelvét s erkölceit, hanem minden ízében derék magyar ember maradt. Bátyja halála után, mivel a görög császár megszegte szavát, III. Béla név alatt foglalta el a magyar trónt. Csakhamar megnyerte a nemzet szeretetét, mert diadalmas háborúk által szélesítette az ország határait, bölcs intézkedések által pedig gyarapította jólétét. Látván, hogy a nép nagyrésze még mindig sátrak alatt lakik és csak baromtenyésztéssel foglalkozik, azt állandó lakások építésére szorította. A

földművelést, városokat, ipart és kereskedelmet minden módon igyekezett gyarapítani. Elrendelte továbbá, hogy a pöröket ezentúl ne csak élőszóval, hanem írásban folytassák, mert így a király alaposabb s igazságosabb ítéletet hozhatott.

Imre.

Béla király még életében elrendelte, hogy idősebb fia, *Imre* kövesse őt az uralkodásban. Endre nevű fiának pedig tömérdek kincset hagyott, hogy harczosokat gyűjtsön s velök keresztes hadjáratra, a Szentföldre menjen. Endre azonban a korona után vágyott s összetoborzott katonáival bátyja, Imre ellen tört. A testvérek hadai a Dráva körül találkoztak. S ekkor az ország nagyjai, a sereg nagyobb részével együtt elpártoltak a királytól s Endre vezérhez álltak. Félelmökben a megmaradtak is futást javasoltak. Imre király azonban szégyelte ezt tenni, hanem merész lépésre határozta el magát. Eldobván fegyverét, vesszőt vett kezébe, s lassan, méltóságos léptekkel ment öcsce táborába, mondván: „*Majd meglátom, ki merészi kezét fölemelni ura és fölkent királya ellen!*” A meglepett, elámúlt Endrepártiak hallgatva nyitottak neki utat. Imre öcscséhez közeledvén, őt karon ragadta. Endre mintegy elkábúlva, engedelmesen követte a királyt, ki őt hívei közül saját táborába vezette át és fogságba vettette. A megfélemledett had fegyverét lerakván, a király lábaihoz borúlt s bocsánatért esedezett. A király megbocsátott mindenkinek. Később Endrével is kibékült s gyámúl rendelte kiskorú fia, *László* mellé.

II. Endre.

Endre azonban érdemetlen volt e nagylelkűségre. Alig halt meg bátyja, lefoglalta kincseit s üldözte a kis Lászlót, kivel tehát anyja külföldre menekült, hol a kis fiú nemsokára meg is halt. Utána Endre lett a király.

Gyöngé akaratú férfiú volt, ki egész hatalmát nejének, Gertrudnak engedte át. Gertrud, német származású lévén, csak a németeket pártolta s rokonait kincsekkel s a legmagasabb hivatalokkal halmozta el; a magyarokat megvetette és gyűlölte. Ez által annyira föllázította a főurakat, hogy összeesküdtek ellene. Mikor a király Gácsországban járt, Gertrudot megölték. Vezérok Bánkban nádorispán volt, kit a királyné különben is megsértett. A felkelők közül Péter bihari főispán életével lakolt; a többiek külföldre menekültek.

II. Endre rossz gazda volt. Pazarlásai nagy pénz-zavarba sodorták az országot. A lakosokat mindig új és súlyos adókkal terhelte. Ehhez járult még egy nagyon költséges keresztes hadjárat is. A király ugyanis nagy sereggel indult a Szentföld elfoglalására. Hogy a szükséges költséget megszerezze, bérbeadta a királyi vámokat zsidóknak és izmaelitáknak (mahomedán vallású bolgároknak), kik a népet módfelett zaklatták. Endre eljutott ugyan a Szentföldre, de azt visszafoglalni nem bírta.

Endrét ezentúl jeruzsálemi Endrének is nevezték.

Visszakerülvén, borzasztó zavarban találta az egész országot. A főispánok és más főurak elfoglalták a királyi jószágokat, zsarolták a köznemeseket és a népet. Ezek tehát a király bátor és erélyes

fiához, Bélához folyamodtak, hozná rendbe az ország ügyeit. Béla fegyvert ragadott; a papság érdeme, hogy ezúttal polgárvér nem folyt. Béla oly feltétel alatt tette le a fegyvert, hogy királyi atyja újra megerősítse szent István főbb törvényeit.

Endre ráállt és a békeoklevelet aranypecséttel látta el, miért is azt mai napig aranypecsétetes levélnek, vagy *arany-bullának* nevezik.

Ezen híres arany-bullának főpontjai a következők:

1. Ezentúl senkit sem szabad pusztá önkényből, bíró ítélete nélkül, elfogatni vagy elítélni.
2. Nemes embertől semmi adót sem szabad szedni.
3. Évenként országgyűlést kell tartani.
4. Ha ellenség tör az országra, minden lakos védelmére keljen.

5. Az elajándékozott vagy elfoglalt királyi birtokokat vissza kell venni.

6. Ha a király vagy utódai megszegnék az alkotmányt, a nemes még fegyveresen is ellenállhat.

A főurak azonban nem voltak megelégedve, mert így bitorolt javaikat elvesztették volna. A király — mint mindig — most is gyenge, Béla fia pedig — mint Horvát- és Dalmátország kormányzója — távol volt. Így az ország szomorú állapota még növekedett, egészen Endrének 1235-ben történt haláláig.

A TATÁRJÁRÁS.

IV. Béla.

Csak pár esztendő óta ült még trónján IV. Béla, Endre fia, midőn Ázsiába tett vándorútjáról azon hírrel érkezett haza *Julián* magyar szerzetes, hogy

Ázsiából egy harczias nép készülődik Magyarország ellen. E nép a *tatár*, mely akkor már nemcsak Ázsia nagy részét foglalta el, hanem a mostani Oroszországban is dúlt, rabolt és öldökölt.

Nemsókára ezután a kún nemzet királya, *Kuthen* megkérte Bélát, fogadná be őt és 40,000 családból álló népét. Őt is a tatárok szorították ki országából. A kún rokon volt a magyarral és Béla különben is azt gondolta, hogy a kúnok őt támogatni fogják az engedetlen főurak ellen, kik azért is haragudtak reá, mert jogtalanul szerzett jószágaitak rendre elszedte tőlük. Szívesen befogadta tehát s megtelepítette a kúnokat a mai Nagy-Kúnságban. Csak néhány föl-tételt szabott; hogy t. i. fogadják el a keresztény vallást s mondjanak le kóborló pásztor életökről; sátrak helyett építsenek állandó lakásokat s tiszteljék az ország törvényeit.

A kúnok azonban továbbra is kóboroltak, sőt rablásoktól sem irtóztak. E miatt még jobban haragudtak a magyar urak Bélára, mert azt hitték, hogy ilyesmit a kúnok csak a király beleegyezésével tehetnek.

Így zúgolódott az ország, mikor újabb hírek érkeztek, hogy itt vannak már a tatárok a határokon. Némelyek hazugságnak tartották az egész híresztelést, mások meg azt mondták, hogy könnyen elbánnak majd a vad csordákkal. A király látva a nagy veszedelmet, ősrégi szokás szerint véres kardot hordoztatott körül az országban; — mi annyit tett, hogy siessen mindenki a haza védelmére.

Eközben Batu kán ötszázezernyi seregével áttört a határokon és a magyar hadsereget tönkretette. Az 1241-ik év virágvasárnapján már Pest-

ről is láttak égő falvakat. Mert a tatárok nagy sebességgel haladtak előre s felgyújtottak minden falut, melyet útfokban értek.

Ekkorára Pesten meglehetősen tábor gyűlt össze. Frigyes osztrák herczeg is eljött, de csak kevés harczossal s inkább azért, hogy bajt szerezzen, mint, hogy segítsen. Mikor ugyanis egy kis csetepatéban egy tatár kémét fogtak el, ki véletlenül kún volt, Frigyes azt az álhírt terjesztette a magyarok közt, hogy a kúnok mind árulók és a tatárok szövetségesei. Erre a felbőszült magyarok Kuthent egész családjával és több kún vezérrel együtt kivégezték.

Ezalatt nagy kún csapat érkezett Pestre a király segítségére. De értesülvén a történetekről, a kúnok boszúra gyuladtak. Nagy részök a tatárokhoz csatlakozott s velök együtt pusztította az országot. Ily hasznát vette Béla Frigyes herczeg barátságának.

Ekkor a tatár had a Sajó folyó mögé vonúlt vissza. Béla király, Pestről kimozdúlva, a Sajón innen, a Mohi pusztán ütött tábort. Egész hadserege 65 ezer harczosból állott; a tatároké sokkal számosabb volt. A magyar főurak közül többen nem is bánták volna, ha a király csatát veszít; úgy vélekedtek, hogy akkor nem lesz oly szigorú, mint eddig volt; mert nem lesz oly hatalmas. Nem igen buzdították tehát katonáikat. De megis adták ennek árát.

Mert éjjel, mikor a magyar hadsereg mély álomban szendergett, a tatárok átkeltek a Sajón, körülfogták a magyarokat és iszonyú mészárlást vittek végbe köztük. A kit értek, felkonczolták. Ki-ki futott, amerre látott. Számos főúr és közvitéz esett áldozatul az adáz ellenség dühének. Maga a király is csak nagy ügygyel-bajjal tudott a táborból elme-

nekülni és Pozsonyba futni. Onnan vendégül hívta őt Frigyes herczeg. Béla elfogadta a meghívást; a herczeg azonban fogságba ejtette őt és csak nagy váltságdíj árán bocsájtotta szabadon. Ilyen volt Frigyes hűsége és vendégszeretete.

A szerencsétlen Béla, — segedelmet sehonnan sem nyerhetvén, — látta, hogy most a tatároknak ellentállani nincs módjában. Családjával együtt tehát Horvátországba, majd az Adriai-tengerben levő Veglia-szigetre vonúlt vissza.

Addig a tatárok embertelen módon irtották szegény nemzetünket. Sem férfi, sem nő, de még gyermek sem nyert kegyelmet. Megöltek minden magyart, a ki csak hatalmukba került. Így volt ez Dunán innen s Dunán túl, sőt még Erdélyben is.

Az ország helyreállítása.

1242-ben meghalt Ázsiában Oktai főkán, mire Batu kán hazasietett, hogy trónját elfoglalja. Így hagyták el a tatárok, másfélévi vérengzés után, szegény hazánkat.

Ennek hírére Béla király is visszatért, de iszonyúan elpusztúlva találta az országot. Napokig utazott anélkül, hogy élő emberre akadt volna; mindenütt csak holttetemeket, embercsontokat és a városok s falvak romjait látta.

A hegységekben s barlangokban elrejtőzött lakosok, a mint hírül vették, hogy a tatárok kitakarodtak, szintén előjöttek rejtekökből; de nem volt miből élniök, mert az ellenség az élelmiszereket mind fölemésztette. A sáska is ellepte az országot s oly pusztítást vitt véghez, hogy még a fű sem maradt meg.

Mindezek következtében nagy éhség támadt. Volt vidék, hol a dühöngő éhség emberevésre kényszerített, — sőt az emberhúst, más név alatt, nyilvánosan árulták is. Végre a szerte fekvő holtteteme-
ket fölfaló farkasok annyira elszaporodtak, hogy a lakókra törvén, a gyermekeket anyjok kebeléről is elragadták.

Ily rettentő körülmények között Béla először is eleséget s barmokat hozatott külföldről s azokat kiosztotta a nép között. Azután a szomszéd német és szláv tartományokból számos családot telepített át a kipusztult vidékekre, hogy legyen, ki a földet művelje. Új várakat építtetett és szaporította a katonaság számát.

De volt is szüksége katonákra. Mert meg akarván büntetni Frigyest gyalázatos tetteiért, vele háborút kezdett. Frigyes herceget a csatában meg is ölték.

IV. Béla 1270-ben halt meg, 35 évi uralkodás után. Ő mentette meg hazánkat a végpusztulástól s megérdemli a második honalapító czimét.

Szent Margit.

Azóta, hogy őseink a keresztény hitre tértek, több magyar férfiú és nő élt olyan példás életet, hogy a római katolika anyaszentegyház a szentek sorába igtatta őket. Így István királyt s fiát Imre herceget, valamint ennek nevelőjét, Gellért püspököt; továbbá a hős László királyt stb. A nők közül kivált II. Endre leánya *Erzsébet* és IV. Béla leánya, *Margit* tűnt ki jámborsága és vallásossága által.

Margit hercegnő alig volt négy éves, mikor

szülei őt Isten szolgálatára egy kolostorba adták. A Nyúlakszigetén, melyet róla most Margitszigetnek neveznek, már mint gyermek lemondott minden játékról és csak az olyan beszédre ügyelt szívesen, melyben Jézusról volt szó. A misét senkisé is hallgatta áhítatosabban, miért is már tizenkétéves korában befogadták őt szerzetes apáczának. Így tehát a királyleány örök szegénységre és engedelmességre szánta el magát; sohasem is ment férjhez, pedig több király kérte feleségül. A királyi szülei által hozzá beküldött drágaságokat a szegények közt osztotta szét, a templomot, kolostort maga sepergette, mindig durva ruhában járt s téli éjszakákon is a hideg kövezeten aludt; sokszor azonban egész éjszakákat töltött imádkozva. Oly időben, midőn mindenki hatalmaskodni szeretett társai fölött, ő a legnagyobb alázatosság példáját nyújtotta. Huszonkétéves korában már bevégezte földi életét.

A HABSBURGOK.

A hatalmaskodás szeretete azon időtájban, IV. Béla életének utolsó éveiben, kivált Németországban terjedt el. Az erősebb elnyomta a gyöngébbet és senki sem hajtott a császár parancsára. A hazájukat szerető németek tehát olyan uralkodót akartak választani, ki ismét rendet tudjon csinálni. Így választották meg, egyszerű svájcz gróf léte, *Habsburg Rudolfot*, kit istenfélőnek, vitéznek és eszesnek ösmertek.

Ottokár cseh király azonban tudni sem akart róla, hanem egy hatalmas cseh birodalmat kívánt alkotni, mely Magyar- és Németországot egymástól el-

válaszsza. A császár IV. Béla unokáját, az ifjú és vitéz *Kún László* magyar királyt szólította segítségre. Kúnnek azért nevezték, mert anyja a megölt *Kuthén* kún király leánya volt s ő maga is szívesen társalkodott e vitéz, de rakonczátlan néppel. Most is kúnjainak élén indult Ottokár ellen, ki a csatával együtt életét is vesztette.

Ez időtől fogva senki sem merte kétségbe vonni a Habsburgok hatalmát, melyet tehát ők a magyarok és kúnok vitézségének köszönhettek.

Maga Rudolf császár mindvégig egyszerű ember maradt s mint nálunk szent István vagy szent László, álruhában ő is szívesen megjelent a szegény nép közt, hogy búját-baját kitudakolja. A bűnösöket irgalom nélkül büntette és sorra leromboltatta a dolyfős főurak várait, melyekből a kereskedőket és utazókat rabolgatták. Katonái is nagyon szerették, mert tudott velök tűrni és nélkülözni is. Egyszer például, mikor a seregnek nem volt más ennivalója, kihúzott a földből egy nyers répát s jóízűen kezdte enni, mit látva, katonái sem finnyáskodtak többé.

Családja részére ő szerezte meg Alsó- és Felső-Ausztriát, valamint Stájerországot s negyedfélszáz esztendő óta hazánk trónján is az ő ivadéakai ülnek.

RÓBERT KÁROLY.

Kún László utódában, III. Endrében kihalt Árpád családja s a magyar királyi czímre most külföldiek vágyódtak. Erős és hosszas küzdelmek után a pápa kedvenczét, a nápolyi király fiát, Anjou (olv. Anzsú) Róbert Károlyt választották meg, egymásután azonban négyszer is megkoronázták s még akkor sem engedelmeskedett neki mindenki.

Csák Máté

volt a leghatalmasabb főúr azon időben. Övé volt a első megyék legnagyobb része; birtokai Komáromtól a Kárpátokig terjedtek. Nem is akart senkit sem felismerni királyául, nem akarta az országos törvényeket tisztelni, hanem maga tartott fényes udvart, pénzt veretett, adókat szedett, főhivatalnokokat nevezett ki, mintha ő lett volna a király. A kik pedig önként nem engedelmeskedtek, azokat tűzzel-vassal kényszerítette reá.

Róbert Károly mindenekelőtt ezen gögös főurat kívánta legyőzni. Tudta, hogy ha ez sikerül, a többiek majd nem-igen mernek a király ellen föllázadni. Győzött is Csák Máté fölött Rozgonyánál, de hatalmát nem törhette meg. Ennek csak a főúr néhány év múlva bekövetkezett halála vetett véget. Azután hamar helyreállt a rend és békesség.

Most az volt a király legfőbb gondja, hogy a trón fényét és hatalmát növelje. Az arany- és ezüstbányákat tehát jól műveltette és a hadsereg számát és erejét növelte. A kik nagyobb sereget, *banderiumot* gyűjtöttek, azoknak fényes *czímereket* osztogatott s megengedte, hogy saját czímerökkel ékesítsék a hadi zászlókat is. Gyakori lovagjátékok által ébresztette a harci kedvet.

De Róbert Károly a külföld fejedelmeivel is igen ügyesen tudott bánni, miáltal befolyása s hazánk tekintélye kifelé is emelkedett.

Zács Feliczián.

Családjával Róbert Károly rendesen Visegrádon lakott, hol magának igen szép királyi palotát épít-

tetett. Ott történt, hogy Kázmér lengyel királyfi Zács Feliczián leányát, Klárát, a királyné tudtával igen megsértette. Felbőszült atyja, karddal a kezében, a királyi család ebédlő-termébe rontott, hogy a gonosz királynét megölje. Megsebezte a király karját és a királyné jobbjáról négy ujját levágott. Ekkor az ott levő fegyveresek fölkoncizolták. A bosszúra gerjedt király azonfelül a szerencsétlen Klárát és Zács családjának többi tagját is kivégeztette.

Szécsy Dezső.

Ezen időből a nemes önfeláldozásnak, a hősi halálnak nagyszerű példáját jegyezhetjük föl.

Háború támadván ugyanis a havasföldi vajdával, Károly a magyar hadsereget Havasalföldre (Oláhországba) vezette. Az ellenséges sereg színleg futásnak eredt s a magyarokat egy hegyszorosba csalta. Ott azután az ellenség visszafordult, bekerítette a magyarokat és a hegyekről lehengetített szikladarabokkal a sereg nagyobb részét megsemmisíté. A menekülés nehéz volt. Ekkor elé lépett Dezső, magyar vitéz s fölcserélte a király fényes ruháját a magáéval. Az oláhok Dezsőt tartván királynak, rárohantak s megölték. Ezalatt pedig Károly szerencsésen megmenekült.

Róbert Károly hosszú országglása alatt hazánk minden tekintetben gyarapodott s még jobban fejlődött, mikor fia, Lajos vette át az uralkodást.

NAGY LAJOS.

Atyja halálakor Lajos csak 17 éves volt; de fiatalsága mellett is, bölcs és kitűnő, ki az ország határait nagyon kiterjesztette.

Lajos a nemzet minden osztályáról gondoskodott, mert bölcsen belátta, hogy csak akkor boldog a nemzet, ha minden osztálya elégedett. De főképen a köznépre volt gondja. Meghagyta ugyanis a *földesuraknak*, hogy ezentúl ne kényők-kedvők szerént adóztassák meg a népet, hanem terményeiknek csak kilenczedrészét szedjék el tőle. A *parasztoknak* viszont megparancsolta, hogy földesuruk tudta és beleegyezése nélkül ne költözzenek el lakóhelyeikről. A paraszt fölött a földesúr bíraskodott; Lajos király azonban álruhában többször bejárta a haza egyes vidékeit, hogy meggyőződjék, miként szolgáltatják ki az igazságot? Hasonlóképen oltalmazta a *városokat* is. Ez által az ipar és kereskedelem nagy lendületet vett. Az ipart különösen az akkor támadt *czéhrendszer* mozdította elő. Az egy és ugyanazon mesterséget űző iparosok, (pl. a szabók, vargák stb.) együtt egy külön testületet (czéhet) képeztek, mely különféle jogokkal volt fölruházva. Nem vettek föl mesterül senkit, ki előbb nem remekelt, miáltal a kontárokat kizárták. Csak annak volt szabad önálló üzletet nyitni, kit a czéhbe fölvettek.

Tudta továbbá a bölcs király, hogy „elvész azon nemzet, mely tudomány nélkül való;“ bőkezűleg gondoskodott tehát az oktatásügyről is. Sok alsóbbrendű iskolát, sőt Pécsen *egyetemet* is állított. Igen vallásos és istenfélő lévén, azon kúnokat, kik még akkor is pogányok voltak, a keresztény hitre térítette.

Viselt háborúi közül legnevezetesebb a *nápolyi hadjárat*. Ugyanis öcsesét, Endrét, saját nejének, Johanna nápolyi királynőnek tudtával, orozva meggyilkolták, mire Lajos Olaszországba vezette hadseregét, hogy e gonosztettért bosszút álljon. Ez nem sikerült ugyan,

mert Johanna királynő Francziaországba menekült; de évek múlva elérte őt Isten sujtó keze, mert hasonló módon ölték meg, mint Endrét.

Ezen hadjárat alkalmával seregével a király egy folyón akart átkelni. Nem tudván, lehet-e, előre küldött egy Szeredai nevű közvitézt, vizsgálná meg a folyó mélységét. Ezt azonban az ár elragadta és a hullámok összezsaptak feje felett. Ekkor Lajos maga ugratott a vízbe lovával, kimentette a katonát s gazdagon megajándékozta. Így bizonyította be személyes bátorságát és nagylelkűségét.

Toldy Miklós.

Sok vitéz ember élt Lajos király udvarában; de senkiről sem tudtak annyit mesélni, mint Toldy Miklósról. Ez oly nagyerejű ember volt, hogy malomkövel dobálózott, pusztá kézzel ölte meg a farkast és kinyújtott karral egyenesen tudott tartani egy gerenda-nagyságú szálfat. Rosszlelkű bátyja földönfutóvá tette ugyan, az erdélyi vajda azonban magához vette a nagyerejű ifjút. Egy tornajátékon a király kegyét is megnyerte, mert legyőzte a kérkedő cseh lovagot, ki párbajban sok magyart ölt meg. Ezért vagyonát is visszaadta a király, kit ő híven követett hadjárataiban.

De nemcsak a magyarok szerették s tisztelték e dicső fejedelmet, hanem idegen nemzetek is. A lengyel trón megüresedvén, Lajost választották meg lengyel királyúl. Hanem az ő szíve folyton a mienk maradt, köztünk lakott s pedig Budán, hol magának fényes palotát emeltetett.

40 évi uralkodás után az országot oly jókarban hagyta hátra, hogy méltán megérdemelte a „nagy“ elnevezést, melylyel kortársai megtisztelték.

ZSIGMOND

magyar király és német-római császár.

Nagy Lajos halála után egyideig leánya, Mária uralkodott, mikor azonban ellene mind gyakoriabbak lettek a lázadások, megosztotta hatalmát férjével, a német császár fiával, Zsigmonddal.

Ezt azonban nem szerették a magyarok és Mária halála után meg is akarták fosztani a koronától.

Zsigmond épen akkor az Aldunánál a becsapó törökökkel hadakozott. De rögtön hazasietett, a lázadók vezéreit, (Konttal az élükön), cseles módon elfogatta és Buda várában a Sz.-György-téren minden kihallgatás nélkül lefejeztette.

Zsigmond sok háborút viselt, de mindegyik szerencsétlenül végződött. Ő alatta szakadt el tőlünk Dalmát-, Bolgár-, Gács-, Moldva- és Oláhország. Ekkor jelentek meg először ez utóbbi országokban a törökök és Murad szultán vezérlete alatt pusztítva járták be azokat.

Az akkori német császár halála után Zsigmondot választották német császárnak. E kitüntetés a magyaroknak nagyon hízelgett s jobban tisztelték azontúl.

Zsigmond igen tevékeny s művelt, de állhatatlan, pazarló és kegyetlen férfiú volt. Minthogy több országon uralkodott, nem is szentelhette munkásságát csak Magyarországnak. Többnyire saját akaratát követte, adott szavát gyakran megszegte és az orszá-

gos törvényeket nem tisztelte. E miatt egy ízben el is zárták a főurak, kik csak azon ígéret mellett bocsátották szabadon, hogy ezentúl a nemzet jogait tiszteletben fogja tartani.

Ez időtől fogva bölcsebben is uralkodott. Elrendelte például, hogy a városokat falakkal vegyék körül. Így sokkal jobban védhették magukat. Egyéb kedvezményekkel is ellátta a városi polgárokat; sőt francia iparosokat is hozatott be, hogy magyar iparosaink tőlük a finomabb műipart megtanúlhassák. Lőport és puskát akkor kezdtek nálunk használni. Ötvenéves országlása alatt hazánk anyagi jóléte tetemesen emelkedett.

Husz János.

Ez időtájban keletkezett Csehországban a husziták vallásfelekezete. Alapítóját, Husz Jánost, a főpapokból és legelőkelőbb katolikus urakból álló gyűlés, vagyis egyetemes zsinat elé Konstanczba idézték. Ő tartván attól, hogy bántalmazzák, nem akart megjelenni, míg csak a császártól szabadságlevelet nem nyer. Zsigmond ezzel együtt fejedelmi szavát is adta, hogy Huszt Konstanczban nem fogja bántani. Husz megjelent tehát a zsinat előtt, mely felszólítá, tagadja meg tanait. Husz ezt nem tette s ekkor a szabadságlevélnek daczára és Zsigmond tudtával, megégették. Ily szószegésre Husz hívei — a husziták — Csehországban föllázadtak és éveken át nemcsak saját hazájukat, hanem Magyarország felvidékét is pusztították.

AZ ORLEANSI SZÜZ.

Zsigmond király uralkodásának utolsó éveiben roppant nagy háború dúlt Francia- és Angolország

közt. Az angolok annyit elfoglaltak ellenségeiktől, hogy a francia király már-már elvesztette országát. Mindenki csak az ő nagy szerencsétlenségéről, szorongatott állapotáról beszélt.

Ekkor egy egyszerű francia leány vállalkozott a király hatalmának megmentésére. Amint mondta, maga szűz Mária jelentette ki neki, hogy Isten megsegíti őt emez ügyekezetében.

Falusi létére, sohasem látta ugyan előbb a királyt, amint azonban nagybátyja a főurak gyülekezetébe vezette őt, azonnal ráismert s oly szépen és oly tűzzel beszélt, hogy mindenki hitt szavainak. Hadiasan öltöztetve, szép fekete lóra ültették s a nép most szinte özönlött katonának az Üdvözítő képével ellátott zászló alá, melyet kezeiben lobogtatott.

Két tapasztalt tábornok kíséretében mindenütt a sereg élén haladt s azt győzelemről győzelemre vezette. Orleans várát, melyet már a leghíresebb tábornokok sem tudtak volna megoltalmazni, egy hét alatt fölmentette az angolok ádáz ostroma alól. Ez időtől fogva nevezték őt orleansi szűznek s a nép most, mint szentet, még lelkesebben követte őt.

Az angolok már szembe sem mertek vele szállni, mindenütt meghátráltak előtte; — szavát beváltva tehát, elvezethette királyát a francia királyok koronázó városába.

Ekkor kijelentette, hogy teljesítette már azon feladatot, melylyel Isten megbízta s haza akart térni falujába. De a király nem eresztette őt, mert remélte, hogy még sok győzelemre vezetheti csapatát. Egyszer azonban az angolok elfogták s mint boszorkányt elítélték. Pedig Kálmán magyar király már háromszáz esztendővel előbb hirdette, hogy boszor-

kányok nincsenek. Az angolok azonban akkor még nagyon babonások voltak s nem hitték, hogy az Isten és haza iránt való véghetetlen szeretet valakit oly rendkívüli dolgokra képesíthetne. Halálra ítélték tehát; máglyán égették el s hamvait a Szajna-folyóba szórták.

A francziák ellenben szobrokat emeltek neki, szent gyanánt tisztelik s az orleansi szűz meg is érdemli, hogy a francziákon kívül más nemzetek is szívből tiszteljék, mert ifjú életét a hazáért áldozta fel.

HUNYADY JÁNOS.

Az orleansi szűz halála után pár évvel a mi hazánknak is támadt egy kitűnő hőse, kire mi is mély hálával gondolunk, mert nem egyszer mentette meg honunkat a végső veszedelemtől.

Ugyanis ekkor tűnt föl, ragyogó csillag gyanánt, Hunyady János, védelmül a hazának, ostorúl az ellenségnek. E férfiú szegény nemesi rendből származott, de nevét világhírvé tette. A keresztények csudálták, a törökök pedig rettegték. Az ő bölcsesége és vitézsége mentette meg nemcsak hazánkat, hanem egész Európát oly nagy szerencsétlenségtől, mint a milyen a tatárjárás volt.

Albert s utóbb Ulászló király hős tetteiért őt nagy méltóságokra emelték, többek közt erdélyi vajdává is tették.

Kemény Simon.

Hunyady vajda a betörő török rabló csapatokat megverte. Erre a török vezér nagy hadat gyűjtött és Szebent fogta ostrom alá. Tudván, hogy ha Hu-

nyady Jánost megölheti, a többiekkel majd könnyebben elbánik: legbátrabb vitézeit kiválasztotta s nekik Hunyady lovát s fegyverzetét leírván, meghagyta, hogy őt élve vagy halva kézrekerítsék. A magyar urak e cselről kémeik által értesülvén, a hős miatt aggódni kezdenek; és Kemény Simon mindaddig nem is nyugodott, míg végre Hunyady vele lovát s fegyvert nem cserélt. Az ütközet nagyon hevesen folyt, de a törökök Keményt tartván Hunyadynak, ő reá törtek. Kemény egy darabig hőiesen védelmezte magát, de végre mégis megölték. Hunyady pedig ezalatt más oldalról támadta meg az ellenséget s iszonyúan megverte. Így áldozta föl magát Kemény Simon Hunyadyért, mint régebben Róbert Károlyért a derék Dezső.

Harczok a törökkel.

A török már most még erősebb hadat gyűjtvén, 80 ezer fegyveressel a Vaskapu alá vonúlt. Hunyadynak csak 15 ezer katonája volt. De Isten segedelmével ott is fényes diadalt vívott ki a törökökön.

Ezen és még más győzelmek után, örült az ellenség, hogy a magyarokkal Szegeden békét köthetett. Murád szultán egész Szerbországot és Havasföldet (Oláhországot) visszaadta a magyaroknak és 70 ezer arany fizetésére kötelezte magát. Mindkét fél esküvel erősítette meg a békekötést.

Kevéssel utóbb azonban egymásután érkeztek a külföldi követek, kik Ulászlót a háború folytatására biztatták. Mert a külföldi fejedelmek is tartottak a törököktől s most látták idejét, hogy a rettegett

ellenséget megsemmisítsék. Nagy ígéreteket tettek tehát a királynak, ki állhatatlan lévén, szavukra hallgatott. A magyar sereg gyorsan nyomult előre egészen Várnáig. Ott rácsapott a törökökre és nagy csata támadt. Hunyady bölcs vezérlete folytán a magyar sereg eleinte itt is győzött. De az ifjú, heves király irigyelte tőle a diadalt. Maga is részese akart lenni s biztos helyét elhagyván, a csatába keveredett. Viadal közben azonban megsebesült, lováról lebukott és megölték. Levágott fejét a szultán sátra elébe tűzték. Erre a magyar had rendetlen futásnak eredt. Albert özvegyének, Erzsébetnek, *László* nevű kiskorú fia maradt. Ezt Frigyes, német-római császár, kinek udvarában nevelkedett, nem akarta kiadni. *László* nagykorúságáig kormányzót kellett tehát kirendelni, ki az országot igazgassa. A dicső Hunyady Jánost választották kormányzóul és ő több évig viselte e terhes méltóságot.

Ezen idő alatt halhatatlan érdemeket szerzett a haza védelmében. Hogy a várnai veszedelmet megboszúlja, nagy csapattal indult délfelé. Szerb- és Bolgárország határszélein, az úgynevezett Rigómezőn ütött tábort. A közeledő ellenségnek hatszor akkora serege volt. A heves csata három napig tartott. Egyik fél sem akart engedni. A magyarok lelkesedéssel küzdöttek a törökök túlnyomó száma ellen és Hunyady csataterve igen ügyesen volt kigondolva. Az ellenség már-már visszavonulni készült. A döntő pillanatban azonban átpártolt az oláh vajda a törökökhöz, mi által a csata ezeknek javára dőlt el. A magyarok rendetlen futásnak eredtek és sok ezren elhullottak. Hanem a törökök vesztesége mégis háromszorta nagyobb volt, mint a magyaroké.

Hunyady maga, futásközben, két rabló kezébe esett. Ezek a vezér mellén függő szép arany kereszt-ten összeveszve, birokra keltek. Hunyadyt most sem hagyta el lélekjelenléte. Kirántotta az egyik rabló kardját hüvelyéből s levágta vele tulajdonosát; a másik rablót pedig megszalasztotta. Ezután — ka-laúzának árulása következtében — Brankovics szerb fejedelem hatalmába került a hős. Hunyady a fog-ságból csak a magyarok fenyegetései után szabadult ki. Nemsokára azután a német-római császár, Frigyes, is átadta a magyaroknak törvényes királyukat, V. Lászlót, mire Hunyady lemondott a kormányzó-ságról.

Czilley Ulrik.

V. Lászlónak volt egy gonosz rokona és tanács-adója: Czilley Ulrik. Ez igen gyűlölte Hunyady Jánost és vesztére tört. Azzal gyanúsította a király előtt, hogy ő maga törekszik a koronára. Rábeszélte tehát a királyt, hogy ne Magyarorszáiban lakjék, hanem Bécsben. Így távol volt az ifjú király Hunyadytól és a többi jó magyar hazafiútól. Nem élhetett ezek tanácsával, hanem egészen a gonosz Czilley kezeibe esett. Hunyady lemondott minden hivataláról és Erdélyben visszavonultan élt. Ekkor ismét nagy veszedelem híre érkezett.

II. Mahomed

török szultán, ki már elfoglalta a görög császárság fővárosát, Konstantinápolyt, egész Európát meg akarta hódítani s kimondta a merész szót, hogy valamint egy Isten van a mennyben, egy úr legyen

a földön is! Mindenekelőtt Magyarországot kellett kézrekerítenie; hadat gyűjtött tehát ellenünk.

E nagy veszély pillanatában minden hazafi szeme Hunyady Jánost kereste. Országos főkapitánynyá nevezték ki s ő gyorsan sereget gyűjtve, megverte a törököket.

A gaz Czilley mindamellet sem szűnt meg fondorkodni a hős ellen, sőt életére is tört. Cselt vetett neki; ez alkalommal azonban ő került Hunyady kezébe. Ez pedig a mily vitéz, ép oly nagylelkű férfiú volt. Megdorgálta Czilleyt; de nem bántotta, hanem szabadon bocsátotta.

Kapisztrán János.

Nemsokára a török szultán 150 ezer főnyi ropant haddal közeledett hazánk határa felé. Mindenekelőtt Nándorfehérvárát (Belgrádot) vette ostrom alá. Nagy lőn a félelem. Hunyady hadsereget igyekezett gyűjteni. Ekkor egy buzgó szerzetes, Kapisztrán János, ki a mahomedánok ellen keresztes hadjáratot hirdetett, annyira fölkellesítette a népet, hogy mintegy 60 ezren csatlakoztak hozzá. Sokan csak kaszával vagy csákánynyal voltak fölfegyverkezve. A főurak késtek, a megígért külföldi segély pedig egészen elmaradt. De Hunyady nem csüggedett el. Megtámadta és igen nagy erőfeszítés után meg is verte az ellenséget.

Dugonics Títusz.

Leghevesebb küzdelem a híd körül folyt, mely a városból a várba vezetett; de néhány török az árkon is áthatolt, és a falakra kapaszkodott. Egyi-

kök épen a török zászlót akarta kitűzni. Dugonics Títusz, e hős ifjú megpillantván, kemény tusára kelt vele; de erejük egyenlő volt és győzni egyik sem tudott. Ekkor a hős magyar magát halálra szánta. Ellenét átölelte és magával együtt a mélységbe rántotta.

Dicső példát adott, miként kell halni a hazáért.

A török seregnek majdnem harmadrésze maradt a csatatéren. A szultán sátra és kincsei magyar kézre kerültek. A magyarok öröme határtalan volt.

Ezen nagy öröm azonban nem tartott sokáig. A magyar táborban ragályos betegség ütött ki, melynek sok vitéz esett áldozatul; közöttük maga a dicső vezér is. Húsz nappal a nagyszerű diadal után húnyt el Zimonyban, 1456-ban, életének 69-ik évében. Rövid idő múlva követte őt szentéletű barátja, Kapisztrán János is, az agg szerzetes.

GUTENBERG JÁNOS.

Míg hazánk életre-halálra harczolt a török ellen s nem-igen ért reá, hogy a szelíd tudományokkal foglalkozzék, Németországban Gutenberg János, Hunyady kortársa, feltalálta a könyvnyomtatás mesteriségét. Az ő idejéig könyveket csak költséges másolatással lehetett szerezni; némely díszesen kiállított könyv ára két, három falu volt. Szegény ember tehát meg sem szerezhette. Ő azonban mozgatható betűket alkalmazott s ekként egy szöveget több ezer példányban is sokszorosíthatott. Ezentúl tehát a szegényebb ember is tanulhatott, mert könnyebben jutott könyvhöz. Így lett Gutenberg, szegény iparos létére is, az emberek egyik legnagyobb jótevője.

MÁTYÁS

az igazságos.

Hunyady János dicsőségének irigyei mindent elkövettek fiai ellen. Lászlót sikerült is vérpadra juttatniok; mikor azonban ennek hírét vette a nemzet, föltámadt királya ellen s azt csak váratlan halála mentette meg attól, hogy a trónról elkergessék.

A nemesek most Hunyady másik fiát, Mátyást választották királylyá.

Mátyás akkor még csak 15 éves volt, mindazáltal, szelleme érettségére nézve, korát messze túlhaladta. A szülői házban kitűnő nevelésben részesült. Hét nyelvet beszélt és mindenféle tudományokban jártas volt.

A magyarok követséget küldtek érte Prágába, hová foglyúl vitette őt az előbbi király. A cseh kormányzó azonban csak nagy váltságdíjért bocsátotta el. Mátyást azután nagy pompával vitték Budára.

Szilágyi Mihály.

Az ifjú király mellé Szilágyi Mihályt rendelték kormányzóúl, hogy őt tanácsával gyámolítsa.

Szilágyi azt kívánta, hogy Mátyás mindig csakis az ő akaratát teljesítse. Mátyás pedig akaratos ifjú volt. A rokonok tehát meghasonlottak s Mátyás Szilágyit Világos várába záratta. Onnan szakácsának egy cselével nemsokára kiszabadulván, kibékült a királylyal; de nem nyerte vissza kormányzói méltóságát, hanem a határszéleket őrizte azontúl a törökök ellen.

Frigyes császár.

Sok főurat félelembe ejtett a király szigorúsága. Titkon szövetkeztek tehát Frigyes német római császárral. A szent korona, mióta zálogba adta V. László anyja, amúgy is birtokában volt még. Frigyest koronázták tehát magyar királylyá.

Mátyás azonban hadaival Ausztriába rontott. Megtámadta és leverte Frigyes seregét, mire több elpártolt magyar főúr bűnbánólag megtért. A nagy-lelkű király megbocsátott nekik. Frigyessel is békét kötött és a szent koronát kiváltotta tőle. Utóbb azonban még kétszer háborúskodott a hitszegő császár ellen, kinek fővárosát, Bécsét is elfoglalta s több éven át uralkodott ottan.

Mátyás és a csehek.

Hazánk felső vidékein akkor cseh rablócsapatok garázdálkodtak. Mátyás azokat is legyőzte és saját zsoldjába fogadta őket. Ezekből és más szlávokból alkotta híres *fekete seregét*, mely csak a királytól függött.

Nemsokára közte és a cseh király között több évig tartó háború támadt. Hogy ennek költségeit előteremtse, Mátyás nagy adót vetett a népre, különösen a főpapokra, miért is elégtelenség támadt az országban. Sokan összeesküdtek ellene s távollétében a lengyel király egyik fiát akarták királyúl megválasztani. Mátyás erről jókor értesült. Hazasietett, országgyűlést hívott össze s bánásmódja által mindenkit megnyert. Midőn egy hónappal reá a királyfi az országba jött, nem talált támogatásra és a királyi sereg könnyen kiűzte őt.

Kinizsi Pál.

A törökök is megszegették a békét. Rabolni jöttek az országba s egészen Nagyváradig nyomultak elő. A király Kinizsi Pált küldte ellenök.

Kinizsi alacsony származású s fiatal korában molnárlegény volt; de roppant ereje s nagy vitézsége által egészen a vezérségig emelkedett. Erdélyben az úgynevezett *Kenyérmezőn* támadta meg az ellenséget s mind a két kezében egy-egy kardot villogtatva, nagyszerű diadalt vívott ki rajta. Ezen időtől fogva Kinizsi őrizte az ország déli határait. Amíg ő élt, nem is igen merte a török hazánkat háborgatni; annál inkább sanyargatta Szerbiát. A hős vezér megkönyörült a szegény lakosokon s 50 ezer szerbet telepített le Délmagyarországban.

Mátyás békeművei.

Ennyi háborúskodással lévén elfoglalva, a nagy király még sem feledkezett meg az ország javáról sem.

Mindenek előtt a királyi hatalmat igyekezett megszilárdítani az engedetlen főurakkal szemben. Ezért állította föl a fekete sereget, — és a főpaktól és főuraktól is szedett adót.

De nem önkényesen tette ezt; hanem az országgyűlés beleegyezésével. Gondoskodott arról is, hogy hazánkban mindenki igazságot találhasson. Álruhában gyakran beúta az ország különböző vidékeit. Meggyőződött róla, hogyan bánnak a néppel. Kit igazságtalanságon kapott, keményen büntette. Rablók-tól s útonállóktól az országot megszabadítván, az

ipar és a kereskedés is jobban virágzott. Fényes udvart tartott, miben a főurak is utánózták. Így az iparosok munkát kaptak és sok pénzt szerezhettek. Mennyire pártolta Mátyás a földművelő osztályt, kitűnik ezen tetteiből is. Egykor az urakat Gömör-vármegyében megvendégelvén, őket ebéd után a szőlőhegyre vitte, mindegyikök kezébe kapát adatott s példájával őket kapálásra ösztönözte; midőn pedig látta, hogy a szokatlan munkába hamar belefáradnak figyelmeztette őket, mennyit fáradozik értük a parasztosztály s arra intette őket, hogy ezentúl jobban megbecsüljék jobbágyaikat.

Mátyás igen kedvelte a tudományt és a művészetet is. Egyetemet s több városban iskolákat, nyomdát és Budán nagyszerű könyvtárt is alapított, mely 50 ezer értékes könyvből állt. Sok külföldi tudós jött azt tanulmányozni, kiket Mátyás szívesen látott s kikkel — főleg ebéd közben — tudományos kérdésekről szeretett vitatkozni. Híres építőmesterek által magának Budán, Visegrádon, Tatán és Székesfehérvárott fényes palotákat építtetett. Tetőtől-talpig derék, becsületes és igazságos férfiú volt. Népe igen szerette, a külföld pedig tisztelte és félt tőle.

S midőn 31 évi uralkodás után jobblétre szenderült, az egész nemzet kimondhatatlan gyászba borult. Még mai napság is járja e közmondás: „Meghalt Mátyás király, oda az igazság!”

COLUMBUS KRISTÓF.

Mátyás király halálának évében még csak három földrészt ismertek az emberek, t. i. Európát, Ázsiát és Afrikát; azt hitték, hogy a föld kerek. Mátyás

idejében azonban a tudósok mind nagyobb kedvvel igyekeztek megismerni a földet, melynek negyedik részét, Amerikát, a nagy király halála után már két évvel fölfedezte *Columbus* Kristóf.

Gyermekkorában is szorgalmasan tanulta a földrajzot és számtant; utóbb tengerész lett, s egyre azon törte fejét, nyugat felé tartva, hogyan juthatna el Khínába és Kelet-Indiába. Izabella spanyol királyné végre három hajót s valami 120 matrózt bocsátott rendelkezésére, úgy, hogy elindúlhatott kalandos útjára, melyet a legtöbben örült vállalatnak tartottak. Hosszú, már-már reménytelen bolyongás után 1492 október 12-én végre szárazföldet ért, a mai Amerika Guanahani-szigetét, melyet ő San-Salvadornak (szent szabadítónak) nevezett el. Az ott talált népet indiánnak gondolta, azt hiven, hogy Kelet-Indiában jár. Csak később jöttek reá az emberek, hogy ez egészen ösmeretlen földrész s azt akkor sem ő róla, hanem egy *Amerigo Vespucci* (olv. Veszpuccsi) nevű utazóról keresztelték el Amerikának. Columbusnak más hálátlanságot is kellett tapasztalnia. Akkor ugyan, midőn Kuba és Hajti fölfedezése után hazatért, ott-hon, Spanyolországban, nagy diadallal fogadták s második útjára már ezernél több ember kísérté el; mikor azonban ezek látták, hogy az arany ott sem hever úton, útfelen, hanem hogy mindenütt munkával kell megérdemelni a kenyeret, mindenféle vádakat emeltek ellene, úgy, hogy egy alkalommal lánczokban küldték hazájába.

A király azonban levétette lánczait s ő, sérelmeit feledve, azután is folytatta kutatásait, jót tevén embertársaival, kik vele oly méltatlanul bántak. Amerika fölfedezése az európai népeknek igen nagy hasznára

vált. A föld ötödik részét, Ausztráliát, Columbus halála után majdnem másfélszáz esztendővel, 1642-ben fedezték föl.

MAGYARORSZÁG HANYATLÁSA.

Dósa György.

Alig fedezte föl Columbus Amerikát, a kincs-vágyó európai beköltözők Afrikából négereket vittek oda munkásoknak s velök, mint rabszolgákkal, ingyen műveltették földjeiket, — a mellett pedig kegyetlenül is bánták velök. Ebben az időtájban vesztette el szabadságát a magyar parasztnép is.

Az igazságos Mátyás után ugyanis a magyarok II. *Ulászló* cseh királyt választották királyukká. Ezt az országot Dobzse Lászlónak nevezte. Mert akármit javasoltak neki, mindenre „dobzsé“-t mondott, mi magyarúl annyit tesz, hogy: jól van!

Alatta ismét lábra kaptak a zsarolások; a királyi kincstár pedig üresen maradt. *Ulászló* annyira elszegényedett, hogy, mese szerint, betevő falatja sem volt. Hitelben látták el a királyi konyhát. Mátyás híres fekete seregét sem tudván fizetni, föllozlatta, miáltal a törökök ismét vérszemet kaptak. Több oldalról becsaptak az országba. Az esztergomi érsek, Bakócz Tamás, keresztes háborút hirdetett ellenök. Ezrével hagyta el a köznép a mezei munkákat és tódult a keresztes zászló alá. Vezérül Dósa Györgyöt nevezték ki. Ez székely vitéz volt, ki a törökök ellen tanúsított bátorságáért a királytól nem-régen aransarkantyút, díszruhát és aranylánczot nyert ajándékul.

A földesurak nem akarták a parasztokat a mezei munkáktól elereszteni. E miatt a paraszt-táborban roppant ingerültség támadt. Dósa vezetése alatt rájuk törtek; feldúlták s pusztították lakásaikat s megölték gazdáikat. Így garázdálkodtak Pesttől le egészen Temesvárig. Ott megtámadta s megverte őket Szapolyai János erdélyi vajda. A főbbek kinos halálbüntetést szenvedtek. Dósát vastrónra ültették, izzó vaskoronával megkoronázták s kezébe szintén izzó királyi pálczát adtak. 4 hónapig tartott a borzasztó parasztlázadás és mintegy 70 ezer paraszt esett áldozatául. S még rosszabb lett az élők sorsa; mert ezentúl a parasztsztyára még súlyosabb terheket raktak, megfosztották azt a szabadon való költözködés jogától s örök szolgaságba vetették.

II. Lajos.

Rövid idő múlva meghalt Dobzse László is és a korona fiára, — a 10 éves *Lajosra* szállt.

Ezt a természet szép tehetségekkel ruházta fel; rossz nevelése következtében azonban könnyelmű, kicsapongó és pazarló lett.

S míg ily gyermek-király ült a trónon, addig az országban a zavar napról-napra nőtt. Szapolyai maga a kormányzás után epedt és pártot szerzett magának. A ki hatalmas volt, tehetett, a mit akart; a szegény embert pedig senki sem védte. Ezenfelül a török is új, rettenetes támadásra készült, sőt több végvárat már meg is hódított. A vitéz szultán,

Szulejmán

mindinkább előbbre nyomult. Körülhordozták ugyan ismét a véres kardot; de a nemesek hanyagok voltak.

Inkább maguk közt veszekedtek, a helyett, hogy a haza védelmére siettek volna. A királynak senki sem engedelmeskedett, az ország pénztára üres volt.

Azalatt Szulejmán 200 ezernyi haddal tört be. A magyar sereg vezére Tomory, a vitéz kalocsai érsek, Mohácsnál szembeszállt a törökökkel. A király is a táborban volt. Körüllovagolt és mindenütt bátorította a vitézeket. De hasztalan küzdöttek; mert a törökök oly hatalommal támadtak, hogy a magyarok nem bírtak ellenállani. Tomory maga, sok főúr, nemes és 22 ezer közvitéz maradt a csatatéren. Lajos király is futásnak eredt s e közben a megáradt Csele-patakba fúlt.

Ezen mohácsi veszedelem az 1526. év augusztus 29-én történt. Ily gyásznapija nem volt nemzetünknek a tatárjárás óta. Ide vezetett a viszálykodás és a király iránt tanúsított engedetlenség.

A TÖRÖK HÓDÍTÁS IDEJE.

A mohácsi veszedelem után hazánkra szomorú idők következtek. A törökök kitakarodtával a nemzet a királyválasztás miatt pártokra szakadt. Az egyik párt Szapolyai János vajdát, a másik pedig az özvegy királyné testvérét, Habsburg Ferdinánd osztrák herceget választotta királyúl. Szapolyai vereséget szenvedett, mire a törökhöz folyamodott segítségért. Erre Szulejmán ismét berontott és egész hazánkat, sőt Bécsét is hatalmába akarta ejteni. Útjában azonban Kőszeg váránál emberére akadt. Ott a vitéz

Jurisics Miklós

parancsnokolt. Ez, csak néhány száz bajtársával, 20 napig hőiesen feltartóztatta. A törökök végre fölhagy-

tak az ostromlással és temérdek zsákmánnyal vonúltak ki országunkból.

Azután változó szerencsével harczoltak egymás ellen Szapolyai és Ferdinánd.

Végre kifáradva, az ellenkirályok Nagyváradon békét kötöttek. Mindketten megtartották a királyi czímet és az ország azon részeit, melyek birtokukban voltak. Megegyeztek, hogy János halála után a korona és az egész ország Ferdinándra szálljon. A nagyváradai béke után János király Izabellát, a lengyel király leányát vette nőül, kitől János Zsigmond nevű fia született; de a király még ugyanez évben meghalt. Gyermeke gyámjával

Fráter György

barátot rendelte. Ezt családi nevén Martinuzzinak hívták. Nagytehetségű férfiú volt és szerette hazáját. Szegény sorsban született s mint aféle szegény nemes úrfinak, akkoriban még szolgai munkát is kellett végeznie Szapolyai udvarában, hol nevelték. Aztán szerzetes, nagyváradai püspök, sőt bíbornak is lett. Arra törekedett, hogy szegény hazáját egyrészt a törökök, másrészt a német tábornokok s azok fosztogatásai ellen biztosítsa, minek áldozatul is esett. Mert gyanúba fogták, hogy a törökökkel czimborál s orozva megölették.

János Zsigmond ezalatt felnővén, király akart lenni s a törökökhöz folyamodott segedelemért. Szulejmán, most már negyedízben, nagy sereggel jött az országba és hogy hatalmát megerősítse, a várakat is ostrom alá vette. Többeknél hősi ellenállásra talált. Így Drégely váránál (Hontmegyében).

Szondy György

volt a csekély jelentőségű Drégelyvár kapitánya. Midőn a vár falai már teljesen megromlottak, Ali pasa megadásra szólította föl Szondyt. Csakhogy erről a hős hallani sem akart. Két kedvencz apródját (nemes szolgáját) Alihoz küldte azon kérelemmel, nevelné őket vitézekké. Azután harczy lovait leszúrta, minden vagyonát a várudvarra hordta s felgyújtotta. Ennek megtörténtével vitézeivel kirohant az ostromlókra s hősileg végezte be életét. Hasonló sors érte a vitéz Losonczy Istvánt Temesvárott.

Szerencsésebben járt

Dobó István,

Eger várának parancsnoka. Midőn a törökök megadásra szólították föl, koporsót függesztett a falra. Ez azt jelenté, hogy készebb meghalni, mint a várat földadni. Egy hónapnál tovább ostromolták. De hasztalanul, mert a katonasággal együtt a vár egész lakossága, férfiak nők fáradhatlanul védelmezték magukat. A törökök kénytelenek voltak eltávozni s Ferdinánd király Dobót az erdélyi vajdasággal jutalmazta meg.

Azonban ezen hőstettekkel sem lehetett a hazát megmenteni. A török fölöttébb erős volt; Ferdinánd tehát kényszerült 30 ezer aranyat fizetni a szultánnak, Erdélyt pedig János Zsigmondnak átengedni. Ily föltételek alatt kötöttek békét.

Csakhogy ez sem tartott sokáig. Alig húnnya ugyanis le szemeit I. Ferdinánd, utóda és fia, I. Miksa, János Zsigmond miatt ismét háborúba keveredett a

törökkel. Az agg Szulejmán roppant haddal csapott be ismét és Szigetvárt (Somogy megyében) vette ostrom alá.

Zrínyi Miklós

parancsolt Szigetvározt, mely nem volt erős, de rettenthetlen a hős kapitány szíve. Ezt tudták a törökök is. Azért szép szóval s ajándékokkal csábították Zrínyit. Egész Horvátországot ígérték neki, ha a várat feladja. Zrínyi megvetéssel utasította vissza ajánlataikat.

Midőn a vár falait a törökök már igen megrongálták és az őrsereg megfogyott, Zrínyi díszruhába öltözött s összegyűjté megmaradt csekély számú vitézeit. Lelkes beszédet intézett hozzájuk s ünnepélyes esküt tétetett velök, hogy mindegyikök kész meghalni a hazáért. Azután kinyitatta a várkaput s vitézei élén az ellenség közé rohant. Mindnyájan úgy harcoltak, mint az oroszlánok s iszonyúan öldösték az ellenséget. Végre mégis győzött a törökök túlynomó ereje. Zrínyi s bajtársai mind hősi halállal hulltak el; de fényes példájokat a hálás magyar nemzet soha sem fogja elfelejteni. Szigetvár alatt 20 ezer török lelte sírját, sőt ostromközben maga az agg Szulejmán is meghalt.

Utódával Miksa csakhamar kibékült. Hasonlóképen — Erdélyt neki átengedvén — János Zsigmonddal is. *Azóta Erdély külön fejedelemséget képezett.*

VALLÁSKÜZDELMEK.

Nem elég, hogy a török hódítás három főrészsre (Magyar-királyság, Török-hódoltság és Erdély) szakí-

totta hazánkat, még a vallásban is szakadás következett be. Az ország nagy része a mohácsi veszedelemig jobbadán római katolikus volt; akkortáiban azonban

Luther Márton

szerzetes és hittanár Németországban írásaiban és egyházi szónoklataiban helytelenítette az egyháznak némely tanítását, miért is a pápa nemcsak őt, hanem azokat is kárhoztatta, kik szavainak hitelt adnának. Mivel pedig Luther úgy volt meggyőződve, hogy neki van igazsága, nem engedelmeskedett többé a pápának. Azt mondta, hogy ő nem alapít új vallást, hanem csak megújítja a régit. Az ő felekezetét tehát reformátusnak (ujjáalakítotttnak), vagy ő róla magáról lutheránusnak, később pedig protestánsnak (tiltakozónak) nevezték, mivel tiltakozott császárának, Károlynak rendeletei ellen, melyekkel tanításának elterjedését akarta gátolni. Azonban mindhiában; mert az új vallás nemcsak Németországban, hanem, egyebek közt, hazánkban is elterjedt. Némelyek, mint például a svájcz

Kálvin János

más módon akarták ujjaalakítani a régi vallást. Kálvin követőit kálvinistáknak, vagy (Svájcz régi Helvetia nevérol) helvét vallásúaknak is híjják.

E vallások szabadon terjeszkedhettek hazánkban, mert a mohácsi csatában sok katolikus püspök esett el, a mellett az ország egyharmadrésze is a törökök birtokába jutott; már pedig a törökök nem törődött a

katholika hittel. A főurak nagyobb része is az új hithez csatlakozott s 1608-ban az országgyűlés már lutheránus nádort választott. Ekkor lépett föl

Pázmány Péter

esztergomi érsek. Nagy tudománya, jeles szónoklatai és könyvei által sikerült neki a kitért főurak nagyobb részét ismét a róm. kath. vallás számára megnyerni. Pázmány Péter egyúttal korának legkitűnőbb s legmagyarosabb egyházi írója is volt.

Látta ő, hogy a reformáta vallás főképp azért terjed, mert hívei iskolákat állítanak s könyveket nyomtatnak, hogy mindenki megismerhesse azok tanításait. A katolikusokat tehát ő is hasonlóra buzdította s egyebek közt megalapította az ország legfőbb iskoláját, a nagyszombati egyetemet is, melyet később Budapestre helyeztek át.

Bethlen Gábor

erdélyi fejedelem ellenben buzgó protestáns létére a maga vallása érdekében már fegyveresen is fáradozott. Elődje, *Bocskay István*, azon ígéretre kényszerítette a királyt, hogy tiszteletben tartja az ország szabadságait s hogy nem háborgatja vallásukban a reformátusokat. II. Ferdinánd király azonban, ki egyúttal német császár is volt, szigorú rendeleteket bocsátott ki a protestánsok ellen.

Pedig ekkor már nem csak hazánkban, hanem az örökös tartományokban is elterjedt az új vallás. Csehországban ezen üldöztetések miatt hosszán tartó vallásháború támadt. 1618-ban tört ki az

és csak 1648-ban végződött, miért is 30 éves háborúnak nevezik. E háború főképp Németországot pusztította. A magyar- és erdélyországi protestánsok szintén fegyvert fogtak; Bethlen Gábor, erdélyi fejedelem, volt vezérök. Szerencse kísérvén fegyvereit, kényszerítette II. Ferdinándot, hogy az elődei által Bocskaynak tett ígéreteket megújítsa.

Bethlen Erdélyország legnagyobb fejedelme volt. Szerette a tudományokat, első sorban a Szentírást, melyet sokszor átolvasott s protestáns létére a katolikus Káldy Györgynek készségesen adott pénzt, hogy sajtót állíthasson az általa lefordított biblia kinyomtatására. Szép épületeket emelt s pártolta az iparosokat és kereskedőket. Mátyás király halála óta nem volt hozzáfogható magyar uralkodó. A fölkelő magyarok királyul is kikiáltották, ő azonban nem koronáztatta meg magát, pedig kezei közt volt a szent korona; hanem inkább oda törekedett, hogy a törvényes királyt, II. Ferdinándot, kibékítse alattvalóival.

HARCZOK A FÜGGETLENSÉGÉRT ÉS A SZABADSÁGÉRT.

Magyarország azóta, hogy a török elfoglalta, három részre szakadt; alföldi részén a török, éjszaki és éjszak-nyugati hegyvidékein a német származású magyar király, délkeleti részén, Erdélyen pedig külön fejedelem uralkodott, ki sok tekintetben alá volt rendelve mind a töröknek, mind a magyar királynak. A magyarok azt akarták, hogy hazájukon csak a király, ez pedig törvényesen uralkodjék. E végből folytonosan kellett harczolniok a *török ellen*, ki hazánk

nagyobb részét bírta; de *saját királyaik ellen* is, mivel azok nem mindig tisztelték a törvényeket.

Az elégtületlenek élére

Thököly Imre

állt, ki azt gondolta eleintén, hogy első sorban a királyt, I. Lipótot kell a törvény megtartására szorítani s hogy e végből még hazája meghódítóival, a törökökkel is szövetkezhetik. A török császártól és francia királytól segedelmet nyervén, legyőzte Lipót vezéreit. Egész Felső-Magyarország hatalmába került. A szultán királylyá akarta tenni, de e méltóságot — Bocskay példájára — ő is visszautasította.

Ezalatt a törökök 1683-ban roppant haddal készültek Bécs elfoglalására. 60 napig ostromolták e várost. Ekkor megérkezett a vitéz lengyel király, *Szobieszky János* s nagy veszteséggel verte vissza a törököket. Lipót vezére

Lotharingi Károly herczeg

tovább üzte s Magyarországbán mindenütt legyőzte őket. Végre 1686-ban megszabadította őt Buda várát is a török járom alól, mely alatt 145 esztendeig nyögött; a következő évben pedig Mohácsnál tette tönkre seregöket. Lipót másik nagy hadvezére,

Savoyai Jenő herczeg,

Zentánál épen akkor verte meg a török szultánt, mikor a török sereg át akart kelni a Tiszán, úgy, hogy egy része innen, a másik túlnan lévén, kellőképen nem védekezhetett. E herczeg francia szár-

mazású volt s rokonságban állt a francia királylyal. Azt azonban odahagyta, mert az úgy akarta, hogy pap legyen, holott ő katona szeretett volna lenni. A hadimesterséget kitanúlva, I. Lipótnak ajánlta fel szolgálatait, ki őt hazánkba küldte, hogy a török ellen harczoljon. A huszárok eleinte nevetgéltek a gyöngé testalkatú katonatiszten; mikor azonban látták, mily bátor és eszes, nagyon megszerették. A zentai csata után már úgy tisztelték, mint a föld egyik legnagyobb hadvezérét. Ekkor békére kényszerítette a törököket, kik ugyan szerencsét próbáltak, de akkor meg Temesvárnál verte szét őket, úgy, hogy újra meg kellett békülniök s ennek fejében örökre kivonúlniok Magyarországból.

Caraffa Antal.

Míg e vezérek hálát érdemelnek, Lipót királynak egy másik tábornoka undok kegyetlenségei és a magyarok iránt való gyűlölete által tette nevét átkozottá. Azt hirdette, hogy a magyarok mind árulók és lázadók. A vélt bűnösök kinyomozására Eperjesen vértörvényszéket állított fel *Caraffa* tábornok s mindenkit börtönbe vettetett, a kire csak gyanakodott, vagy a kinek vagyona után vágyódott. Sokat kegyetlenül megkínzott, sőt ki is végeztetett. Lipót a vértörvényszéket csak akkor szüntette meg, mikor *Caraffa* már a leghívebb embereket is gyanúba akarta keverni s mikor annak vérszomja ellen a legtekintélyesebb hazafiak emeltek szót. Ekkor azonban címekkel és kitüntetésekkel halmozta el tábornokát, ki a csatatéren sohasem tudott kitűnni.

Zrínyi Ilona,

ki először Rákóczy Ferencznek, Erdély fejedelme fiának, ennek halála után pedig Thököly Imrének volt felesége, nem ijedt meg attól, hogy Caraffa annyira üldözi férjének, Thökölynek híveit. Munkács várába elzárkózva, azt éveken át védelmezte akkor is, midőn urának seregeit máshol már mindenütt szétverték a győztes németek. Három év múlva is csak árulás győzhetett Munkács hős védőjén. Ekkor Bécsbe vitték két gyermekével, Rákóczi Ilonával és Ferenczcel együtt; később őt magát, cserében egy elfogott német tábornokért, visszabocsátották szerencsétlen férjéhez, Thököly Imréhez, kivel együtt azután évek múlva száműzetésben halt meg. Fia

II. Rákóczi Ferencz

anyjától örökölte a szabadság szeretetét. A törökökön nyert győzelmekkel különben sem javult a szegény magyar nemzet sorsa. A kormány törvényellenes adót vetett ki, zsoldosai pedig, mint azelőtt, zsaroltak és sanyargatták a népet. Ezeken felül azt határozták, hogy a nemzet ezentúl ne választhassa szabadon királyát, hanem hogy a Habsburg-ház elsőszülöttét ismerjék el törvényes örökösnek. Az arany-bullának záradékát pedig eltörölték, azaz kimondották, hogy a nemzetnek ne legyen szabad fegyvert fognia még akkor sem, ha alkotmányos jogait megsérti a király. Ennek következtében a most már még törvénytelegebbül uralkodó király ellen ismét fölkelés tört ki, melynek élére II. Rákóczi Ferencz állt. Sok főúr és nemes csatlakozott hozzá. A fölkelők szerencsésen

harczoltak a császári seregek ellen. Lipót tehát békealkudozásokba bocsátkozott velök, de nemsokára meghalt. Fia, I. József, szomorú állapotban vette át az országot. Minden erővel oda törekedett, hogy véget vessen a polgárháborúnak. Azért édesatyja gonosz, magyargyűlölő tanácsosait elbocsátotta. Bocsánatot ígért a megtérőknek. Sokan el is fogadták azt. De Rákóczi és hivei csak azon esetben voltak hajlandók a békére, ha előbb az ország jogait helyreállítja és ha eziránt a külföldi fejedelmek kezességét vállalnak. Ez utóbbi feltétel sérté József királyt. Nem fogadta el; tovább folyt tehát a háború. Rákóczi Erdélybe ment, hol fejedelemnek igttatták be. Aztán Ónodra gyűltek össze az ország rendei s kimondották, hogy Magyarország független és hogy a Habsburg-ház ezentúl nem tarthat igényt a magyar koronára.

A külföld által ígért segély azonban elmaradt. A nép sem bírta tovább a háború terheit. A forradalom ereje lankadt és Rákóczi több ízben vereséget szenvedett. József király is megsokalta már a vérontást. Hajlandó volt a békére, melyet azután, mialatt Rákóczi Lengyelországban járt segítségért, Károlyi Sándorral, Rákóczi helyettesével, meg is kötött. A *szatmári béke* legfontosabb határozata az, mely a vallások szabadságát újra biztosította. Mint a többi fölkelőknek, úgy Rákóczinak is kegyelmet ígért a király. De ő nem élt vele. Lemondott roppant terjedelmű jószágairól s mivel szabaddá nem tehetette hőn szeretett hazáját, több társával együtt Francia-, majd Törökországba, Rodostóba bújdosott. Ott fejezte be életét ájtatos gyakorlatok közt ez önzetlen és áldozatkész hazafi, 1735-ben.

NAGY PÉTER CZÁR.

Ha csak királyság kellett volna Rákóczinak, megkapta volna azt szövetségesétől, Nagy Péter orosz czártól, ki az elfoglalt Lengyelországot neki szánta. Nagy Péter trónraléptekor (mi akkortájt történt, mikor a törökök utóljára ostromolták Bécset) Oroszország még jóval kisebb volt a mainál s nagyon hátramaradt műveltség dolgában. Jól látta ő ezt, mikor Európát ismételten bejárta. Azért mindent elkövetett népe fölemelésére. Tudósokat hívatott országába, iskolákat állított, könyveket nyomtatott, pártolta az iparosokat és kereskedőket. Háborúit is jobbadán azért vívta, hogy, mint egykor hazánknak Kálmán, hazájának tengerpartot szerezzen. Katonáit kitűnően begyakoroltatta s nem vágyott kevesebbire, mint Törökország megsemmisítésére és Konstantinápoly elfoglalására. Hogy ezt kényelmesebben tehesse, kijelentette, hogy ő minden orosznek czárja, akár Oroszországban, akár idegen országban lakik valamely orosz. Ez időtől kezdve lett oly félelmes Oroszország a szomszéd népekre. Új fővárosát, Szentpétervárat svéd területen alapította meg; utódai megdöntötték Lengyelországot s más államok szabadságát is fenyegették.

A HABSBURG-LOTHARINGI HÁZ.

Mária Terézia.

A szatmári béke után hazánk vagyonosabb lett. Azt a jogát azonban, hogy királyát szabadon választsza, Buda visszavétele után már egy évvel elvesztette, később pedig abba is belenyugodott, hogy ha a

Habsburg-családban nem volnának fiúk, a nők is örökölhessék a trónt. Ezen úgynevezett *pragmatica sanctio* értelmében jutott trónra az utolsó Habsburgnak, III. Károly leánya, Mária Terézia, kinek férje Lotharingi Ferencz volt, Buda visszavívójának unokája. Mindjárt országlása kezdetén nagy bajjal kellett megküzdenie. Több külföldi fejedelem ugyanis igényt tartott az örökös tartományok egyes részeire.

Nagy sereggel rontottak be és az ifjú királynő nem volt képes ellentállani. De nem csüggedett el, mert bízott a magyar nemzetben. Pozsonyba országgyűlést hirdetett s magához kérette az ország rendeit. Gyászba öltözve, fekete szőnyeggel bevont trónon fogadta őket a királyasszony és a következő beszédet intézte hozzájuk: „Ügyeinket minden részről veszedelmek környezik . . . Veszélyben van ezen ország koronája; veszélyben saját személyünk s kedves gyermekeink. És elhagyatva mindenkitől, a magyarok híres fegyveréhez, vitézségökhöz és hűségökhöz folyamodunk. Hűségökre bízuk magunkat és gyermekeinket: beléjük helyezzük minden reményünket . . .“ E lelkes beszéd lángra gyúlasztá a jelenvolt honfiak keblét. Száz meg száz ajakról egyszerre hangzott e szózat: „Életünket és vérünket királyunkért, Mária Teréziáért!“

Be is váltották ígéretöket. Vitézségökkel s kitarításukkal sikerült a királyasszony birtokainak legnagyobb részét megmenteniök.

Mária Terézia soha sem is feledkezett meg a magyarok áldozatkészségéről. A magyar főhivatalokat nem idegenekkel, hanem magyar főurakkal töltötte be. Magyar nemes ifjakból magyar testőrséget alakított; kitűnő érdemek elismerésére a Szent-Ist-

ván-rendjelt alapította. A köznép jólétéről is gondoskodott. Könnyített súlyos terhein és szabályozta az igazságszolgáltatást. De a legnagyobb jótétemény a köznépre nézve Mária Teréziának iskolatörvénye volt. Elrendelte ugyanis, hogy minden falusi községben népiskolákat állítsanak.

Azonban nemcsak elemi, hanem közép- és főiskolákról is gondoskodott és Selmeczen bányász-akadémiát állíttatott. Igen vallásos asszony lévén, több püspökséget alapított.

Alatta hazánk területe is gyarapodott. Fiume tenger melléki várost Magyarországhoz kapcsolta. Később a temesi részt és Lengyelország fölosztása alkalmával a 16 szepesi várost is visszacsatolta, melyeket még Zsigmond király zálogosított el a lengyeleknek.

A magyar főurakat mindig szívesen látta udvaránál Bécsben és kitüntetésekkel halmozta el őket. Ennek az volt a szomorú következménye, hogy igen sokan közülük Bécsbe tették át lakásukat. Elfelejtették a nemzeti nyelvet, erkölcsöket és szokásokat s elnémetesedtek. Fia

II. József.

kitünő eszű ember volt, ki népeinek igaz boldogságát akarta. Azonban semmibe sem vette a meglevő törvényeket; nem koronáztatta meg magát, hanem önkényesen adta ki parancsolatait. Népei e miatt legjobb rendeleteit sem teljesítették; s így látva, hogy a magyarokat és többi népeit csak saját törvényeik szerint kormányozhatja, visszavonta rendeleteit. Mielőtt azonban teljesen a törvényesség útjára térhetett volna, legszebb férfikorában meghalt. Kortársa volt

WASHINGTON GYÖRGY,

(olvasd Vasingtn György), ki a távol Amerikában az oda települt angolok számára független hazát szerzett. Odáig Amerikának minden országa Európának valamely népéhez tartozott. Ő, mikor látta, hogy Amerika népei mindig szegények és elnyomottak maradnak, míg az európai Angolországból igazgatják őket, fegyvert fogott az angolok ellen és gyakorlatlan seregét föllelkesítve, kivívta hazája szabadságát. Így alapította meg, ezelőtt száztizenegy évvel, az amerikai Egyesült-Államokat, melyeknek területe oly nagy most, mint egész Európáé s mely a föld leggazdagabb állama. E köztársaság első elnöke a rendkívül szerény, munkás és eszes Washington lett, Amerika legnagyobb embere.

BONAPARTE NAPÓLEON.

Az amerikai forradalom után kevéssel Franciaországban is kitört a forradalom. A francia nemzet sokféleképen elnyomott alsóbb osztályai föllázadtak s magukhoz ragadták a hatalmat. Szabadságot és egyenlőséget hirdettek. A nemeseket, gazdag főurakat s papokat részént kivégeztették, részént pedig kiűzték az országból. Magát a francia királyt és nejét (Mária Terézia leányát) is vérpadra hurezolták és kivégezték, mivel az új törvények ellen fondorkodtak.

Ily tettek láttára majdnem egész Európa fejedelmei egyesültek Franciaország ellen. Köztük volt természetesen *Ferencz* császár is, Magyarország akkori királya. A francia nemzet azonban ily számos ellen-séggel szemben hallatlan erőt és vitézséget fejtett ki.

Lángeszű vezérei a szövetséges fejedelmek hadait ismételve legyőzték. Legkitűnőbb vezérök volt a fiatal Bonaparte Napóleon, egy egyszerű ügyvéd fia, ki Franciaországnak utóbb császára lett.

Ferencznek is egyik tartománya a másik után veszett el. Szorongatott helyzetében a magyarok áldozatkészségéhez fordúlt. S mint annak idejében Mária Terézia, úgy most Ferencz sem csatlakozott a hű magyarokban, kiket Napóleon hiában szólított fel a királyi családtól való elszakadásra. Alig volt Európának országa, melyet Napóleon meg nem alázott volna. Pl. ő szüntette meg a német-római császárságot, melyet még Nagy Károly alapított. Ellenben vereséggel kellett visszavonúlnia Oroszországból, hol seregét különben inkább a rettenetes hideg tette tönkre. Akkor egész Európa szembeszállt vele s ő egyideig bámulatos szerencsével küzdött. Végre azonban ismételten legyőzték s az Atlanti-oczeánnak egy távol szigetére, Szent-Ilonára küldték száműzetésbe, hol 1821-ben halt meg.

MAGYARORSZÁG LEGÚJABB KORA.

Széchenyi István gróf

más jó hazafiakkal együtt, Napóleon bukása után, arra törekedett, hogy a folytonos harczokban kimerült nemzetet gazdaggá, műveltté és szabaddá tegye. Fia volt Széchenyi Ferencznek, a nemzeti múzeum alapítójának. A Napóleon ellen folytatott háborúkat végigküzdte s azután mint polgár akart használni hazájának. Szorgalmasan részt vett a közügyekben.

A nemzet fejlődésének tekintetében legfontosabb

tette volt a magyar tudományos akadémia alapítása. Ezen intézet főadata magyar nyelven terjeszteni a tudományt. A lángbuzgalmú Széchenyi jószágainak egy egész évi jövedelmét, 60 ezer forintot ajánlott föl az akadémia számára. Mások is követték e hazafias példát.

Széchenyi Istvánnak nemzetünk még sokkal többet is köszönhet. Ő kezdte meg a Duna és Tisza szabályozását, ő honosította meg a lóversenyeket, (melyek által a lótenyésztés sokat nyert), a gazdasági egyesületeket, ő építtette a nagyszerű lánczhídat Buda és Pest között stb. Sőt mint író is fellépett. Munkásságra, takarékoszágra intette nemzetét. Mellőzni akarta a kiváltságokat és a nemzet teljes erejét szerette volna kifejezni. Ezt el is érte.

Az ország anyagilag és szellemileg gyarapodott. A gyár- és kézműipar, valamint a kereskedelem emelkedett. Jeles írók s költők is támadtak, mint *Vörösmarty, Petőfi, Arany, Eötvös József* báró stb.

Vele egyidőben lépett föl

Kossuth Lajos,

ki egyszerű ügyvéd léteire csakhamar vezérszerepre küzdötte fel magát. Az 1848. évi országgyűlésen főkép az ő lelkes szónoklatai bírták reá a bécsi kormányt, hogy teljesítse a magyar nemzet kívánságait.

Az ezen országgyűlés alkalmával alkotott törvények összefoglalják és bővítik a nemzet eddigi jogait és szabadságait. Ugyanis határozattá lett, hogy 1. az országot felelős *minisztérium* kormányozza; 2. hogy Pesten évenként *országgyűlést* tartanak, melyre

a követeket *képviselet* alapján választják; 3. hogy Erdélyt Magyarországgal egyesítik; 4. hogy a nemések is fizetnek adót; 5. hogy a *sajtó* szabad; 6. hogy a keresztény *vallások* egyenlők; s végre, 7. hogy ugyanazon bírák ítélnék nemések és nem-nemések fölött s így *a törvény előtt minden honpolgár egyenlő.*

De már akkor is veszedelmes forrongás mutatkozott az ország nem-magyar ajkú lakosai, nevezetesen a szerbek, románok, tótok és horvátok között. Sőt *Jelasics*, horvát bán, nyíltan föllázadt a magyar kormány ellen; példáját követték — titkos ellenségektől fölbújtogatva — más nemzetiségek is. Látván e szomorú polgárháborút, a különben is beteges *Ferdinánd* király a trónról lemondott. Gyermeke nem lévén, őt törvény szerént öccse, Ferencz Károly főherczeg követte volna.

Azonban ez is legidősebb fia javára leköszönvén, *I. Ferencz József* lépett trónra. Magyarellenes tanácsadói alkotmányunkat megszüntetni, hazánkat pedig az osztrák birodalomba beolvasztani akarták. A nemzet e miatt fegyvert fogott, Kossuth Lajost kormányzónak választotta és hőiesen védelmezte jogait. Csak akkor sikerült azt legyőzni, midőn az oroszok ropant sereggel jöttek az osztrákok segítségére. Világosnál (Aradmegyében) rakta le fegyverét a magyar hadsereg *Görgey* Arthúr fővezérlete alatt. Kossuth és a szabadságharcz több nevezetes férfja külföldre menekült, míg másokat kivégeztetett a győztes hatalom.

Deák Ferencz,

ki Széchenyivel és Kossuthal együtt már azelőtt is buzgólkodott, benn maradt a hazában, meg lévén győ-

zódve, hogy Isten nem vesztheti el nemzetét. Pedig ezt a szabadságharcz után bekeblezték az osztrák császárságba és német hivatalnokok által kormányozták. A nemzet elégedetlen volt, de csendesen tűrt. Ausztriát eközben súlyos csapás érte. Olaszországi tartományait elvesztette és Németországból is kiszorították.

Deák Ferencz ekkor gyönyörű szónoklatokban sürgette a fejedelmet, állítná vissza hazánk függetlenségét s régi alkotmányát.

Végre belátta a bölcs fejedelem,

I. Ferencz József,

hogy az országok ereje csak a népek elégedettségében rejlik; Pestre országgyűlést hívott össze s 1867-ben, kevés kivétellel, megerősítette az 1848-iki törvényeket. Felelős magyar minisztériumot nevezett ki és azután jóváhagyta ezen országgyűlés legfontosabb törvényét, t. i. azt, mely a *delegáció*t megalkotja. Ez olyan testület, hol a magyar és az osztrák országgyűlések által kiküldött tagok a két országot közösen érdeklő ügyekről tanácskoznak. — E kiegyezés létrehozásában főérdeme volt az önzetlen és mérsékelt hazafinak, *Deák* Ferencznek, kit a nemzet a maga bölcsének nevezett. A király 1867 június 8-án megkoronáztatta magát; s e napot ép oly örvendetesen üljük meg iskoláinkban, mint a mily bánatosan ünnepeljük minden évben a haza bölcsének, *Deák* Ferencznek 1876 január 28-án történt halála emlékeztét. Nagy királyunk példája ép úgy int bennünket, mint nagyjainknak dicső emléke, hogy

«Hazádnak rendületlenül
Légy híve, óh magyar:
Bölcsőd ez s majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar.
A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely, —
Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt élned, halnód kell!»

20323

Alánosan engedélyezett népiskolai tankönyvek

megjelentek

SINGER és WOLFNER könyvkereskedésében Budapest, Andrásy-út 10.

				A miniszt. enged. száma
Képes Magyar Olvasókönyv. Szerkesztette <i>Komáromy Lajos, Lakits Vendel és Péterfy Sándor.</i>				
Az I. osztály számára, (ABC és olvasók) erősen bekötve				20 kr. 1889—14529
A II. « « « « « «	30 «	1888—17350		
A III. « « « « « «	36 «	Ugyanaz		
A IV. « « « « « «	40 «	Ugyanaz		
Az V—VI. oszt. « « « « « «	70 «	1889—25199		
Földrajz. A miniszteri tanterv utasítása szerint s a nagyobb városok viszonyaira való tekintettel szerkesztették <i>Lakits Vendel és Neiger Sándor.</i> Átnézte <i>Kiss Aron.</i>				
A népiskolák IV. osztálya számára, 15. kiadás, ára bekötve				28 « 1888—17358
A népiskolák V—VI. osztálya számára, 6. kiadás, ára bekötve				36 « Ugyanaz
Történelem. A magyarok és más népek multjából vett életrajzokban, elemi népiskolák számára írta <i>Mayer Miksa.</i> Átdolgozta <i>Márki Sándor.</i> 9-ik kiadás, Ára				
30 «				1888—17358
Számtani gyakorlókönyv. Észszerű következtetések alapjára fektetve, írta <i>Schwarz Mór</i> állami isk. tanító				
A népisk. II. osztálya számára, 1—100-ig terjedő számkörben, 3. kiadás, ára bekötve				20 « 1888—17358
A népisk. III. osztálya számára, 1—1000-ig terjedő számkörben, 4. kiadás, ára bekötve				24 « 1889—19906
A népisk. IV. osztálya számára, az egész számok és törtek köréből. 3. kiadás, ára bekötve				24 « 1888—17358
A népisk. V—VI. osztálya számára, ára				36 « Ugyanaz
Egészségtan népisk. számára. Írta <i>Orbók Mór</i> , átnézte <i>dr. Pávay Gábor</i> , az országos közegészségügyi tanács tagja. Bekötve ára				
20 «				1888—17358
Épen most jelent meg:				
Német nyelvtani gyakorlókönyv népiskolai használatra írta <i>Hoffmann Mór.</i> Ára erősen bekötve				
Vagy két részben: I. rész 25 kr., II. rész 25 kr.				50 kr.
Magyar nyelvtan írta <i>Komáromy Lajos.</i>				
A népiskolák II. oszt. számára bekötve				15 kr.
A « III. « « « «	20 kr.			
A « IV. « « « «	20 kr.			
Földrajz a népisk. III. oszt. számára írták <i>Lakits Vendel és Neiger Sándor.</i> Ára kötve				
				12 kr.